Helsingin Sanomat 24.12.1994

Kansankulttuurin kehitystä kartoittava Suomen peri

Maailma Matti S

KIRJAT

Matti Sarmela: Suomen perinneatlas. Suomen kansankulttuurin kartasto 2. SKS 1994. 259 s. + 99 karttaa. 386 mk.

Suomen perinneatlas kertoo pohjoisen Euroopan alkuperäiskultuurista: mistä me tulemme ja minne olemme menossa.

En tiedä toista teosta, jossa koko Suomenniemen kulttuurinen kehitys olisi nähty yhtä kokonaisvaltaisesti omalla paikallaan maailmassa: eräkulttuuri osana pohjoisen havumetsävyöhykkeen ikivanhoja ympäristösysteemejä, agraarinen Suomi osana Euooppaa.

Teoksen futurologinen sivujuonne kytkee meidät koko maailman kehityskulkuihin. Tämän vuosisadan "keskittyvän teknokulttuurin ja postlokaalin mediaympäristön" ilmiöt Sarmela näkee vuosisataisen kehityksen vääjäämättömänä seurauksena.

Kartoissa puhutaan paikoista ja alueista. *Perinneatlas* kertoo yhtä paljon ajasta: jatkuvuuksista ja muutoksesta. Sen avainkäsitteitä ovat ympäristösysteemi ja kulttuurinen rakenne: "Rakenteet ovat ihmisen aineellisia tai henkisiä toimintamuotoja, jotka vahvistavat tietyssä ympäristössä toimivaa kulttuurijärjestelmää. Rakenteet pitävät koossa ympäristösysteemiä, auttavat ihmistä selviytymään ja antavat hänen elämälleen kestäväksi koetun eettisen kehyksen."

Kulttuuria ylläpitäviä rakenteita voivat olla yhtä hyvin kylän ja suvun juhlat ja riitit, kertomukset ja laulut kuin työtavat, taloudelliset instituutiot tai se tekniikka, jolla ihminen hyödyntää ympäristöään.

Toivo Vuorelan toimittamassa *Kansankulttuurin kartaston* ensimmäisessä osassa (1976) oli esillä esineiden maailma ja tekniikka. Nyt ovat vuorossa henkisen kulttuurin rakenteet ja synteesi. Tässä yhteydessä aikaisempi kartastokin päivittyy ja aineellisen kulttuurin alueelliset erot saavat uuden tulkintakehyksen.

Uusi Maammekirja

Vuorelan kartastossa oli lyhyen johdannon lisäksi yksittäisten esinetyyppien — sirppien, aurojen ja kalakukkojen — levinneisyyskarttoja ja niiden kommentteja.

Vihjeen toisen osan uudesta painotuksesta antaa jo sisällysluettelo: ensin tulee laaja tulkintaosa, sitten kartat, kuin lähdeviitteinä. Vetävää tekstiä voi lukea mainiosti ilman karttojakin, muttistä Suomea — Karjalan ja Aunuksen kuvan puutteista ovat jo ainakin joensuulaiset Karjalan tutkijat esittäneet huomautuksia.

Sarmelan kertomuksella Suomesta on selkeä punainen lanka. Mitkä ovat ne rakennemuutokset, ne vuosisataiset kehityskulut, joiden myötä pohjoisten metsien eräkulttuuri on väistynyt kaskikulttuurin ja tämä puolestaan talonpoikaisen peltoviljelyn tieltä? Miten näiden kolmen suuren ympäristösysteemin luomat kulttuuriset rakenteet ja elämän tulkinnat ovat näkyvissä yli sadan vuoden aikana tallennetussa yhteisöllisessä tapaperinteessä, uskossa, runoudessa ja kertomuksissa?

Rationaalinen länsi, mystinen itä

Kartaston läpikäyvä maailmojen ero on läntisen kyläkulttuurin ja itäisen sukukulttuurin välillä. Sarmelan sydän on idän puolella: luonnon ehdoilla reaaliajassa elävä tasa-arvoinen eräkauden pyyntiyhteisö tai joustava savokarjalainen kaskikulttuuri, sen suvaitsevaisuus ja kulinarismi, näyttävät ekologiselta ja inhimilliseltä idyll-

Matti Sarmela

Suomalaisen kulttuurin kolme aluetta

Suomalaisten kulttuurialueiden rakenteelliset erot 1800-luvulla Sarmelan mukaan

Länsisuomalainen kulttuuri (Länsi- ja Etelä-Suomi)	Itäsuomalainen kulttuuri (Itä- ja Pohjois-Suomi; savolaisalueet)	Karjalainen kulttuuri (Viena, Aunus ja Laatokan Karjala)
Pelto- ja tasankoviljelyyn sekä karjankasvatukseen erikoistunut luokkayhteiskunta, jossa korostui kyläkeskisyys.	Kaski- ja mäkiviljelystä sekä karjanhoidosta elävä moninaistalous; sukuyhteiskunta jossa korostui sukukeskisyys.	Kaski- ja rantaviljelyyn sekä karjanhoitoon suuntautunut moninaistalous; sukuyhteiskunta jossa korostui sukukeskisyys.
Rakennettu ympäristö: ryhmä- ja raittikyliä, joissa yhteistyön muotoina mm. talkoot ja osuuskunnat sekä kylähäät, -keinut, -tanssit ja -tappelut.	Rakennettu ympäristö: haja-asutusta, sukuasutusta ja uudisasutusta, joissa yhteistyön muotoina suvunsisäinen ja naapurikeskeinen yhteistyö.	Rakennettu ympäristö: ryhmäkyliä, joissa yhteistyön muotoina taloudellinen sukuapu (sukunuotat, kalamajat, yhteiskasket, yhteismetsästys) ja sosiaalinen sukukulttuuri (praasniekkalaitos, vastavuoroiset vierailut, tyttöjen sukulaisvierailut, sukuhäät ja suvun vainajien muistaminen).
Talojen välistä kilpailua (varallisuuden ja työn ja taidon sekä voiman osoittaminen).	Vähän yleistä sosiaalista kilpailua. Sukujenvälistä kilpailua suurperheen suuruudessa ja varallisuudessa, miesten viljely- ja metsästystaidossa, tyttöjen työtaidossa ja ahkeruudessa sekä puhetaidossa.	Vähän sosiaalista kilpailua. Sukujenvälistä kilpailua suvun suuruudessa ja varallisuudessa sekä suvun sosiaalisessa arvostuksessa, miesten erä- ja kauppataidoissa, tyttöjen työtaidossa ja ahkeruudessa sekä laulutaidossa.
Riitit: talonhaltioille uhraaminen	Riitit: talojen uhrinuut, elätti-	Riitit: sukujen ja kylähyteisön

siä toimintamuotoja, jotka vahvistavat tietyssä ympäristössä toimivaa kulttuurijärjestelmää. Rakenteet pitävät koossa ympäristösysteemiä, auttavat ihmistä selviytymään ja antavat hänen elämälleen kestäväksi koetun eettisen kehyksen."

Kulttuuria ylläpitäviä rakenteita voivat olla yhtä hyvin kylän ja suvun juhlat ja riitit, kertomukset ja laulut kuin työtavat, taloudelliset instituutiot tai se tekniikka, jolla ihminen hyödyntää ympäristöään.

Toivo Vuorelan toimittamassa *Kansankulttuurin kartaston* ensimmäisessä osassa (1976) oli esillä esineiden maailma ja tekniikka. Nyt ovat vuorossa henkisen kulttuurin rakenteet ja synteesi. Tässä yhteydessä aikaisempi kartastokin päivittyy ja aineellisen kulttuurin alueelliset erot saavat uuden tulkintakehyksen.

Uusi Maammekirja

Vuorelan kartastossa oli lyhyen johdannon lisäksi yksittäisten esinetyyppien — sirppien, aurojen ja kalakukkojen — levinneisyyskarttoja ja niiden kommentteja.

Vihjeen toisen osan uudesta painotuksesta antaa jo sisällysluettelo: ensin tulee laaja tulkintaosa, sitten kartat, kuin lähdeviitteinä. Vetävää tekstiä voi lukea mainiosti ilman karttojakin, mutta kartoista ei aina saa tolkkua ilman tekstiä — eikä aina niiden kanssakaan, ellei ole kuvatun perinneilmiön tuntija.

Perinneatlaksen Suomi on oikea Suur-Suomi. Siihen kuuluu kansallisten tieteiden keruutoiminnan vanha reviiri: nykyisen Suomen lisäksi kalevalainen Viena, Aunus, Laatokan-Karjala, Kannas ja Inkeri sekä Ruotsin vanhat suomalaisalueet Länsipohjassa ja Vermlannissa. Joskus kuvassa on mukana myös suomenruotsalainen perinne.

Teoksen aineistopohja kuvaa välittömimmin tämän vuosisadan alun oloja ja täyteläisimmin län-

Suomalaisen kulttuurin kolme aluetta

Suomalaisten kulttuurialueiden rakenteelliset erot 1800-luvulla Sarmelan mukaan

Länsisuomalainen kulttuuri (Länsi- ja Etelä-Suomi)	Itäsuomalainen kulttuuri (Itä- ja Pohjois-Suomi; savolaisalueet)	Karjalainen kulttuuri (Viena, Aunus ja Laatokan Karjala)
Pelto- ja tasankoviljelyyn sekä karjankasvatukseen erikoistunut luokkayhteiskunta, jossa korostui kyläkeskisyys.	Kaski- ja mäkiviljelystä sekä karjanhoidosta elävä moninaistalous; sukuyhteiskunta jossa korostui sukukeskisyys.	Kaski- ja rantaviljelyyn sekä karjanhoitoon suuntautunut moninaistalous; sukuyhteiskunta jossa korostui sukukeskisyys.
Rakennettu ympäristö: ryhmä- ja raittikylia, joissa yhteistyön muotoina mm. talkoot ja osuuskunnat sekä kylähäät, -keinut, -tanssit ja -tappelut.	Rakennettu ympäristö: haja-asutusta, sukuasutusta ja uudisasutusta, joissa yhteistyön muotoina suvunsisäinen ja naapurikeskeinen yhteistyö.	Rakennettu ympäristö: ryhmäkylia, joissa yhteistyön muotoina taloudellinen sukuapu (sukunuotat, kalamajat, yhteiskasket, yhteismetsästys) ja sosiaalinen sukukulttuuri (praasniekkalaitos, vastavuoroiset vierailut, tyttöjen sukulaisvierailut, sukuhäät ja suvun vainajien muistaminen).
Talojen välistä kilpailua (varallisuuden ja työn ja taidon sekä voiman osoittaminen).	Vähän yleistä sosiaalista kilpailua. Sukujenvälistä kilpailua suurperheen suuruudessa ja varallisuudessa, miesten viljely- ja metsästystaidossa, tyttöjen työtaidossa ja ahkeruudessa sekä puhetaidossa.	Vähän sosiaalista kilpailua. Sukujenvälistä kilpailua suvun suuruudessa ja varallisuudessa sekä suvun sosiaalisessa arvostuksessa, miesten erä- ja kauppataidoissa, tyttöjen työtaidossa ja ahkeruudessa sekä laulutaidossa.
Riitit: talonhaltiolle uhraaminen ja antikristillinen agraarinoituus.	Riitit: talojen uhripuut, elättikäärmeet, lammasuhrit, metsästysriitit ja esikristillinen ja katolinen tietäjyys.	Riitit: sukujen ja kyläyhteisön vainajauhrit kyläkalmistoissa, uhrit suojelupyhimyksille kylätsasounassa, uhrijuhlat; metsästysriitit, tietäjyys
Avioliitto perustui talojen väliseen sopimukseen ja nuorten omaan valintaan. — Kylähäät, joissa nuoripari siirrettiinsäätyynsä.	Avioliitto perustui yksilöiden väliseen sopimukseen ja nuorten omaan valintaan. — Sosiaalisesti vaatimattomat kylähäät, joissa nuoripari siirrettiin naineiden ryhmään.	Avioliitto perustui sukujen väliseen sopimukseen ja sukujen auktoriteettiin. — Sukuhäät, joissa morsian siirrettiin sulhasen sukuun.
Kylähautajaiset.	Sosiaalisesti vaatimattomat kylähautajaiset.	Sukuhautajaiset.

Lähde: Suomen perinneatlas

t, lauantaina 24. joulukuuta 1994

perinneatlas kertoo mistä tulemme ja minne menemme

Sarmelan mukaan

la

liltä läntisen pelto-Suomen puritaanisen, kovaa leipää syövän, hierarkkisen, kilpailuhenkisen ja noitia vainoavan organisaatiokulttuurin rinnalla.

Agraarinen kyläkulttuurikin oli tosin vielä paikallinen kulttuuri – mikä Sarmelan maailmankuvasa on selvästi positiivinen arvo. Kertomuksen varsinainen roisto onkin puutavarateollisuus. Se muutti metsän merkityksen ihmiselle, toi kyliin eriarvoisuuden, kiihdytti jo turkismetsästyksen ja tervanpolton aloittamaa Suomen liittymistä kansainväliseen markkinatalouteen. Perinteisiltä paikallisten resurssien hyödyntämiseen perustuvilta elämänmuodoilta alkoi pudota pohja. Sen jälkeen romuttuivat myös vanhoja elämäntapoja tukeneet henkiset rakenteet.

Näiden henkisten rakenteiden ilmestymiä kuvaavat perinneatlaksen kartat. Missä viimeksi laulettiin karhunpeijaislauluja tai Ison tammen runoa? Missä on poltettu pääsiäisvalkeita? Missä uskottiin taudin tarttuvan maasta? Miten tietäjä ja noita eroavat toisistaan?

Hiljaa hyvä tulee

Kolmekymmentä vuotta on pitkä aika yhden kirjan tekemiseen. Suomen perinneatlas onkin ollut kokonainen tutkimusprojekti, jolle ajan kulumisesta on ollut selvää hyötyä.

Alkuaika, kuusikymmenluku, näkyy teoksen 99 kartan aiheiden valinnassa ja toteutuksessa: tuolloin tärkeitä aiheita on kartoitettu runsaasti, monia nyt kiinnostavalta näyttäviä puuttuu. Enää ei ole myöskään ihan helppo ymmärtää miksi jokin piirre on aikanaan katsottu tärkäksi panna kartalle.

Jos teos olisi julkaistu seitsemänkymmentäluvulla, jolloin sen kartat olivat valmiina, siitä olisi ehkä tullut vähemmän mielenkiintoinen kirja kuin nyt. Nyt ilmestyessään *Suomen perinneatlas* tuntuu loksahtavan juuri kohdalleen, nykyaikaan. Siinä näkyy sama liike detaljien analyyseista kohti menneiden kulttuurimuotojen kokonaisvaltaista ekologispohjaista tulkintaa kuin Hongon, Timosen ja Branchin *The Great Bearissa* (1993) tai Anna-Leena Siikalan *Suomalaisessa shamanismissa* (1992).

Ollaan entistä valmiimpia myöntämään, että humanistisen tutkimuksen ei kannata jäljitellä täsmällistä luonnontiedettä. Kulttuurinkin tutkimus kyllä alkaa faktoista mutta eläväksi ja kiinnostavaksi sen tekee tutkijan syvälliseen aineistontuntemukseen perustuva persoonallinen tulkinta. Erityisesti laajemman lukijakunnan kannalta on tärkeää, että perinteen kartoitus ei esiinny itseisarvoisena metodina vaan näkyvissä on koko ajan suuri linja, se minkä vuoksi työ on tehty.

Alussa ja lopussa on arkisto

Perinneatlaksen ilmestyminen tuo esiin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkiston tutkijayhteisön keskeisen roolin perinteentutkimuksessa. Vaikka teoksen hallitseva näkemys on Sarmelan, työhön ovat osallistuneet sekä alan opiskelijat perusaineiston kortittajina että varttuneet tutkijat omien erikoisalojensa karttojen kommentaattoreina. Kun yliopistoissa seurataan nopearytmisempiä tieteellisiä suhdanteita, arkistossa voidaan huolehtia siitä, että hitaasti kypsyvät mutta tärkeät kansalliset hankkeet valmistuvat.

Suomen perinneatlas on pysyväarvoinen käsikirja ja haaste monelle, ei vain perinteentutkijoille. Mitä sanoo Sarmelan kartoitusmetodologista ja alueiden Suomesta maantieteilijä? Juuri siltä taholtahan esitettiin 20-luvulla ensimmäinen toivomus kansankulttuurin kartoittamisesta. Mitä kansankulttuurin läpi nähty noituuden ja noitaoikeudenkäyntien tulkinta antaa juristille tai historioitsijalle?

Käsikirjoista haetaan yleensä varmaa ja vakiintunutta tietoa, tieteenalan konsensusta. *Perinneatlas* sisältää käsikirjamaisen ytimensä ohessa koko joukon tieteellisiä innovaatioita ja testattavia väitteitä, jotka toivottavasti houkuttelevat kimppuunsa sekä varttuneita kollegoja että gradun aihetta vailla olevia opiskelijoita.

Mitä pitää sisällään väite läntisen kertomisen ja savolaisen puhumiskulttuurin erosta? Miten

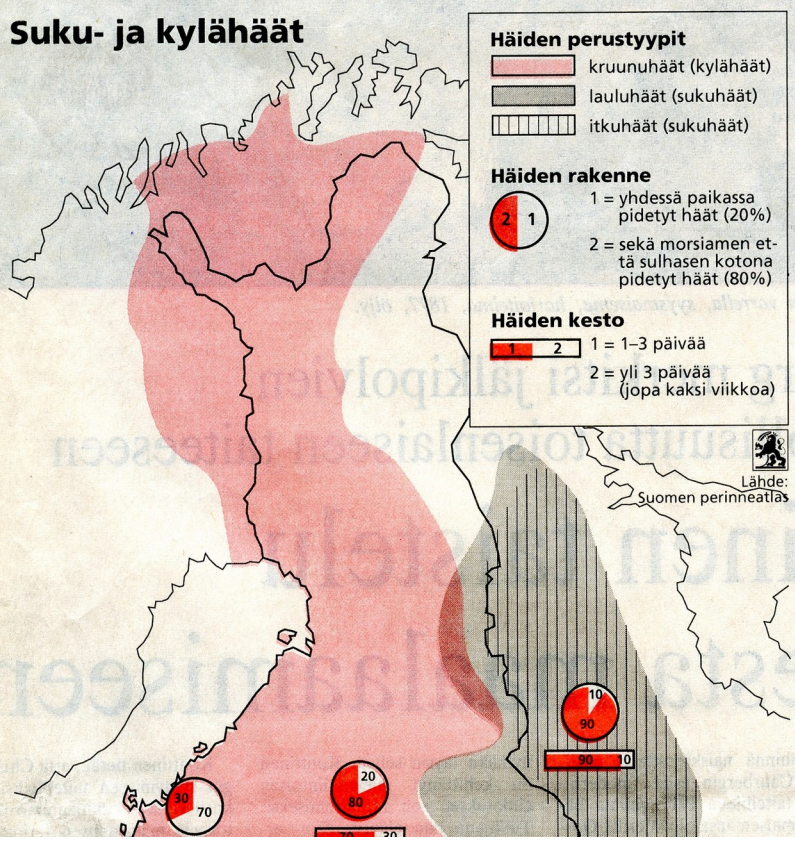

ukaan

ja Laato-

yyn sekä kar-
tunut moni-
eiskunta jos-
skisyys.

itö: ryhmäky-
n muotoina
pu (sukunuo-
eiskasket, yh-
siaalinen su-
sniekkalaitos,
allut, tyttöjen
kuhäät ja su-
taminen).

lpailua. Suku-
suvun suu-
uudessa sekä
arvostukses-
a kauppatai-
yötaidossa ja
laulutaidossa.

kyläyhteisön

liltä läntisen pelto-Suomen puritaanisen, kovaa leipää syövän, hierarkkisen, kilpailuhenkisen ja noitia vainoavan organisaatiokulttuurin rinnalla.

Agraarinen kyläkulttuurikin oli tosin vielä paikallinen kulttuuri – mikä Sarmelan maailmankuvasa on selvästi positiivinen arvo. Kertomuksen varsinainen roisto onkin puutavarateollisuus. Se muutti metsän merkityksen ihmiselle, toi kyliin eriarvoisuuden, kiihdytti jo turkismetsästyksen ja tervanpolton aloittamaa Suomen liittymistä kansainväliseen markkinatalouteen. Perinteisiltä paikallisten resurssien hyödyntämiseen perustuvilta elämänmuodoilta alkoi pudota pohja. Sen jälkeen romuttuivat myös vanhoja elämäntapoja tukeneet henkiset rakenteet.

Näiden henkisten rakenteiden ilmestymiä kuvaavat perinneatlaksen kartat. Missä viimeksi laulettiin karhunpeijaislauluja tai Ison tammen runoa? Missä on poltettu pääsiäisvalkeita? Missä uskottiin taudin tarttuvan maasta? Miten tietäjä ja noita eroavat toisistaan?

Hiljaa hyvä tulee

Kolmekymmentä vuotta on pitkä aika yhden kirjan tekemiseen. Suomen perinneatlas onkin ollut kokonainen tutkimusprojekti, jolle ajan kulumisesta on ollut selvää hyötyä.

Alkuaika, kuusikymmenluku, näkyy teoksen 99 kartan aiheiden valinnassa ja toteutuksessa: tuolloin tärkeitä aiheita on kartoitettu runsaasti, monia nyt kiinnostavalta näyttäviä puuttuu. Enää ei ole myöskään ihan helppo ymmärtää miksi jokin piirre on aikanaan katsottu tärkäksi panna kartalle.

Jos teos olisi julkaistu seitsemänkymmentäluvulla, jolloin sen kartat olivat valmiina, siitä olisi ehkä tullut vähemmän mielenkiintoinen kirja kuin nyt. Nyt ilmestyessään *Suomen perinneatlas* tuntuu loksahtavan juuri kohdalleen, nykyaikaan. Siinä näkyy sama liike detaljien analyyseista kohti menneiden kulttuurimuotojen kokonaisvaltaista ekologis-

Ollaan entistä valmiimpia myöntämään, että humanistisen tutkimuksen ei kannata jäljitellä täsmällistä luonnontiedettä. Kulttuurinkin tutkimus kyllä alkaa faktoista mutta eläväksi ja kiinnostavaksi sen tekee tutkijan syvälliseen aineistontuntemukseen perustuva persoonallinen tulkinta. Erityisesti laajemman lukijakunnan kannalta on tärkeää, että perinteen kartoitus ei esiinny itseisarvoisena metodina vaan näkyvissä on koko ajan suuri linja, se minkä vuoksi työ on tehty.

Alussa ja lopussa on arkisto

Perinneatlaksen ilmestyminen tuo esiin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkiston tutkijayhteisön keskeisen roolin perinteentutkimuksessa. Vaikka teoksen hallitseva näkemys on Sarmelan, työhön ovat osallistuneet sekä alan opiskelijat perusaineiston kortittajina että varttuneet tutkijat omien erikoisalojensa karttojen kommentaattoreina. Kun yliopistoissa seurataan nopearytmisempiä tieteellisiä suhdanteita, arkistossa voidaan huolehtia siitä, että hitaasti kypsyvät mutta tärkeät kansalliset hankkeet valmistuvat.

Suomen perinneatlas on pysyväarvoinen käsikirja ja haaste monelle, ei vain perinteentutkijoille. Mitä sanoo Sarmelan kartoitusmetodologista ja alueiden Suomesta maantieteilijä? Juuri siltä taholtahan esitettiin 20-luvulla ensimmäinen toivomus kansankulttuurin kartoittamisesta. Mitä kansankulttuurin läpi nähty noituuden ja noitaoikeudenkäyntien tulkinta antaa juristille tai historioitsijalle?

Käsikirjoista haetaan yleensä varmaa ja vakiintunutta tietoa, tieteenalan konsensusta. *Perinneatlas* sisältää käsikirjamaisen ytimensä ohessa koko joukon tieteellisiä innovaatioita ja testattavia väitteitä, jotka toivottavasti houkuttelevat kimppuunsa sekä varttuneita kollegoja että gradun aihetta vailla olevia opiskelijoita.

Mitä pitää sisällään väite läntisen kertomisen ja savolaisen puhumiskulttuurin erosta? Miten ympäristökertomuksen käsite jäsentää uusiksi suhteemme kertomusperinteeseen?

Julkisuudessa Matti Sarmela on näkynyt vihreänä ideologina ja paikalliskulttuurien maailmanlopun profeettana. Virassaan hän on kulttuuriantropologi. Mutta pohjimmiltaan – tämän todistaa atlas – hän on laaja-alaisin ja näkemyksellisin kansankulttuurimme tuntija.

OUTI LEHTIPURO

■ *Kirjoittaja on joensuulainen filosofian lisensiaatti ja vapaa tutkija.*

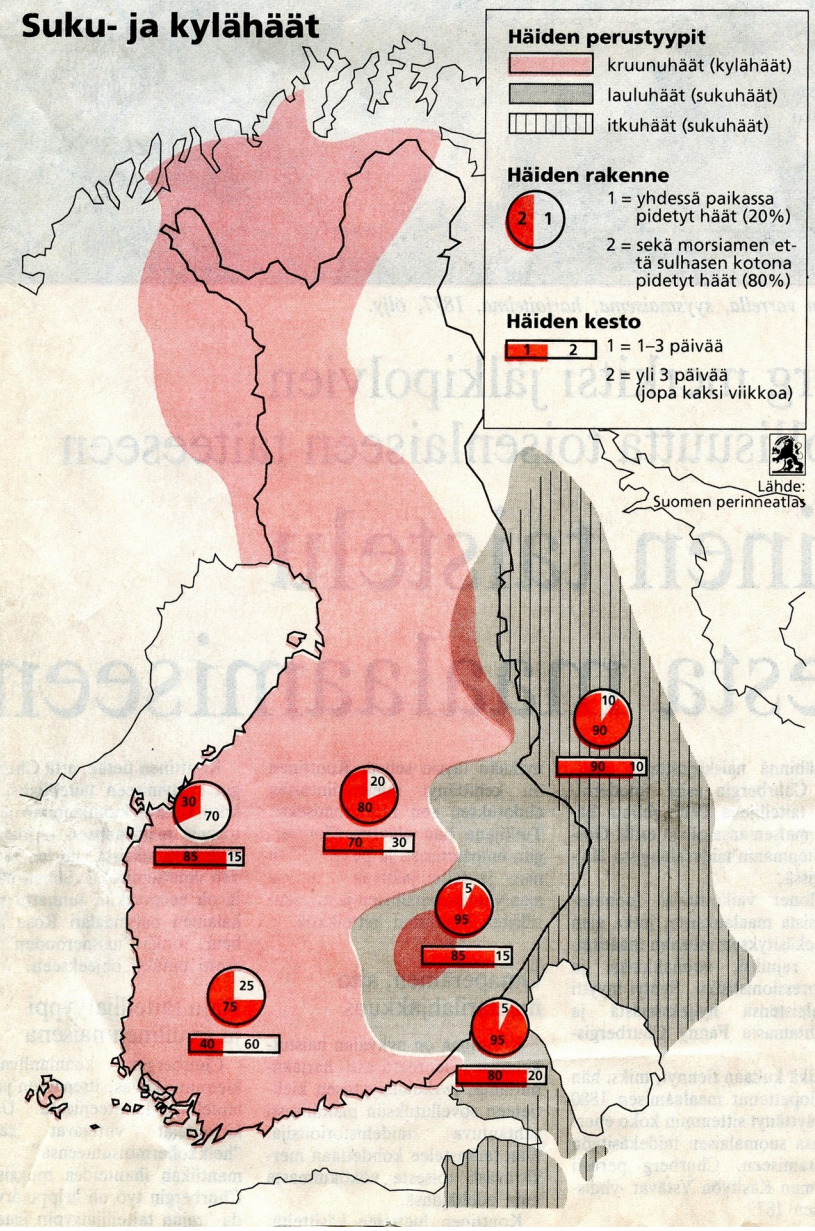

Satakunnan Kansa 25.9.1994

SATAKUNNAN KANSA **KULTTUURI** SUNNUNTAI 25. SYYSKUUTA 1994

PERINNEATLAS JAKAA SUOMEN KAHTIA

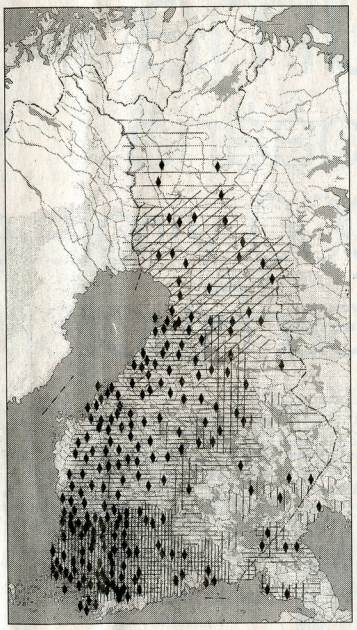

Kartta noitien kiinniottamisesta

1. Noidan nimi

trulli

noita

pääsiäis-ämmä

2. Trulli navetassa tarinoita

trulli muuttuu tadikoksi

punainen hame, ikäinen leipä

Kovien arvojen länsi ja pehmeiden arvojen itä piirtyy enemmän tai vähemmän selkeänä esille kulttuuriantropologian professori Matti Sarmelan laatimasta Suomen perinneatlaksesta. Se on henkisen kansankulttuurimme kartasto, mutta samalla osa professori Sarmelan maailmankuvaa katoavista paikalliskulttuureista, joiden tilalle tulee globaali

Kovien arvojen länsi ja pehmeiden arvojen itä kulttuuriantropologian professori Matti Sar Se on henkisen kansankulttuurimme kartas maailmankuvaa katoavista paikalliskı kulttuuri teknoj

TEKSTI JARMO HUIDA

Matti Sarmela on työskennellyt perinneatlaksen parissa pitkään, itse asiassa 30 vuotta. Siihen nähden hänen vähättelevä asennoitumisensa kirjan merkitykseen hieman hätkähdyttää, mutta sopiihan se lopulta hyvin kuvaan: Matti Sarmela ei ole erityisen vakuuttunut, että tulevaisuuden suomalainen euroihminen, globaali kuluttaja, olisi kiinnostunut menneisyydestään. Tai että kirjoilla enää olisi suurtakaan merkitystä. Tulevaisuudessahan tietokoneet joka tapauksessa korvaavat kirjatiedon ja painettuun sanaan perustuvan sivistyksen.

Tällä hetkellä tosin Helsingin yliopiston kulttuuri- ja sosiaaliantropologian laitoksen riesana ovat ammattiliigat, jotka tehokkaasti putsaavat taloja tietokoneista. Uudella teknologialla on kysyntää myös pimeillä markkinoilla, eikä yliopistolla ole vakuutusta ja vielä vähemmän varaa hankkia uusia varastettujen tilalle.

Matti Sarmela on kuitenkin tehnyt kirjan, vieläpä varsin isokokoisen. Ostettiin sitä sitten tai ei.

— Kansanperinteemme keräyshän on aloitettu jo 1800-luvun alussa, ja kokoelmamme ovat maailman suurimmat. Vaikka me muuten olemmekin eurovollottajia, niin missään muualla ei ole kerätty näin mittavasti talteen omaa perinnettä, Matti Sarmela sanoo.

Suomen perinneatlas pohjaa siis monen kerääjän ja tutkijan työhön, mutta Matti Sarmelan suurtyö on ollut yhteenvedon ja tulkinnan tekeminen valtavasta materiaalista. Teoksessa on laaja selitysosa sekä lähes sata karttaa, joista selviävät suomalaisten paikalliskulttuurien rakenteelliset erot. Riitit, myytit ja kertomukset sijoittuvat omille paikoilleen Suomen kartalla.

Näin syntyy uudenlainen kuva Suomesta, meidän omasta menneisyydestämme. Kartoista hahmottuu varsin selkeästi kaksi Suomea, läntinen talonpoikainen agraarikulttuuri ja itäinen kaskikulttuuri. Pohjoisessa taas voi nähdä vielä jälkiä eräkulttuurista.

kistä läntisen ja itäisen kulttuurin eroista.

— Länsi-Suomessa häät olivat kylän yhteiset juhlat, kruunuhäät. Oli kruunumorsian ja tella eli vihkitaivas, ja koko tupa oli koristeltu. Häät oli suuri juhla, jota juhlittiin viikko molemmissa taloissa. Tällaisten häiden ydinaluetta oli talolliskulttuuri Pohjanmaalla ja Satakunnassa, Sarmela kuvailee.

Itä-Suomen häissä oli kyse siirtymäriitistä. Juhliin kutsuttiin vain oma suku, ja hääjuhla oli laulunäytelmä, jossa sukulaiset olivat roolihenkilöitä.

— Se oli eroriitti, jossa morsian siirrettiin itkuvirsien säestyksellä omasta perheestä sulhasen sukuun. Juhla oli symbolinen ja siinä korostettin eron dramatiikkaa.

Kun lännessä oli kyse kylän juhlista, pysyttiin idässä perheen ja suvun piirissä.

Talonpoikaisen kulttuurin alueilla kylä oli kaiken keskipiste, ja se näkyy myös kansanperinteessä. Kylät olivat peltojen keskellä, riippuvaisia pelloista, mutta

Näin syntyy uudenlainen kuva Suomesta, meidän omasta menneisyydestämme. Kartoista hahmottuu varsin selkeästi kaksi Suomea, läntinen talonpoikainen agraarikulttuuri ja itäinen kaskikulttuuri. Pohjoisessa taas voi nähdä vielä jälkiä eräkulttuurista.

Kulttuurit sopeutuvat ympäristöönsä

Matti Sarmela tutkiikin ekosysteemejä ja sitä, miten paikalliset kulttuurit sopeutuvat maantieteelliseen ja historialliseen ympäristöönsä. Häntä kiinnostavat kulttuurien rakennemuutokset.

Suomen perinneatlas kuvaa sitä, miten ihminen ennen sopeutui omaan ympäristöönsä ja miten se näkyy kaikessa hänen toimissaan elämisen aineellisista peruasioista maailmankatsomukseen.

Toisen ääripään Sarmelan tutkimuksissa muodostaa sen hahmottaminen, mitä tapahtuu parhaillaan, miten ihminen sopeutuu paikallisuutensa kadottaen teknosysteemiin. Sitä hän on tutkinut yhtä hyvin Suomessa kuin Thaimaassa, jossa hän on seurannut kyläyhteisöjen ympäristömuutosta.

Muutama vuosi sitten Sarmela esitti näkemyksiään teoksessa *Rakennemuutos tulevaisuuteen. Postlokaalinen maailma ja Suomi* (WSOY 1988). Teos ei saanut kovin haltioitunutta vastaanottoa. Sitä pidettiin liian totaalisena kauhukuvana. Matti Sarmela sanookin sarkastisesti, että todennäköisesti hänen perinneatlaksensa saa samanlaisen kohtelun, jos se ylipäätään huomioidaan.

— Perusajatus kartastolla on, että siitä saa tietää tiettyjä asioita, vaikkapa karhuriittien tai häätapojen eroista. Siitä selviää, että länsi-Suomelle olivat ominaisia kylähäät, itäisessä Suomessa taas sukuhäät.

Ero on olennainen ja juuri tälle akselille syntyykin kartastosta enemmän tai vähemmän selkeä jako läntisen ja itäisen Suomen välille. On ollut kaksi Suomea, kaksi erilaista kulttuuria, jonka vähäisiä jäänteitä on vieläkin olemassa. Teemmehän yhä helposti selkeän eron länsi- ja itäsuomalaisen ihmisluonteen välillä. Jos sellainen on olemassa, sekin selittyy Sarmelan mallissa sopeutumisesta kulttuuriympäristöön.

Lännessä kylä oli kaiken keskipiste

Hääsereminoitten erot käyvät havainnollisesta esimer-

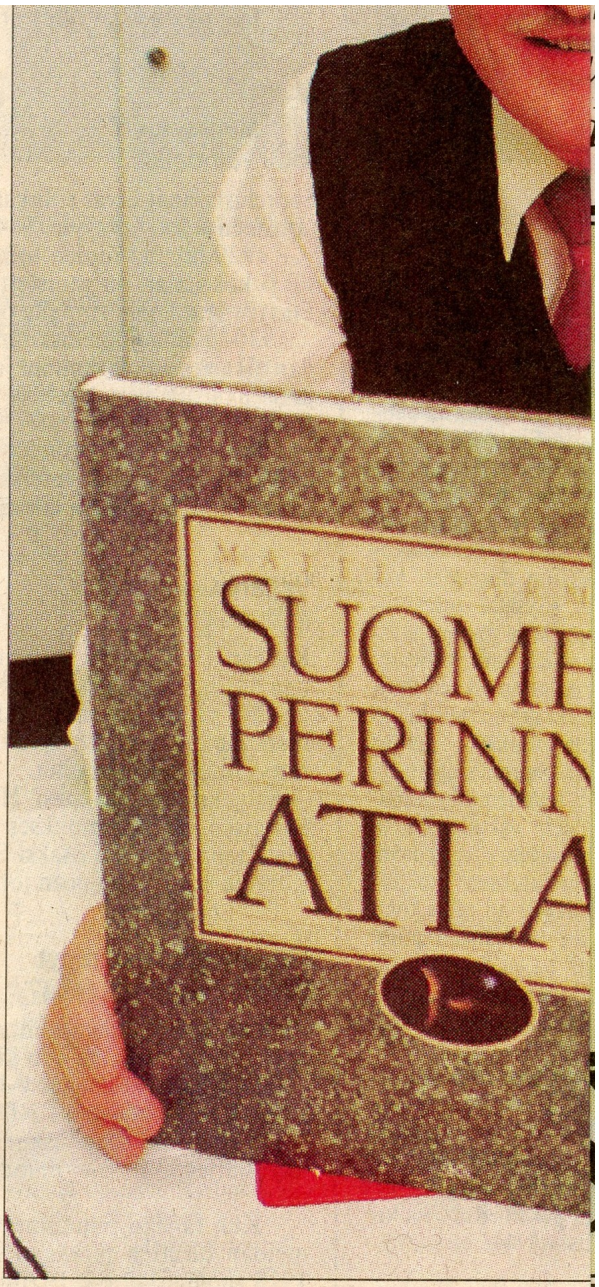

Kuva Pressfoto

Kulttuuriantropologian professori Matti Sarmelan

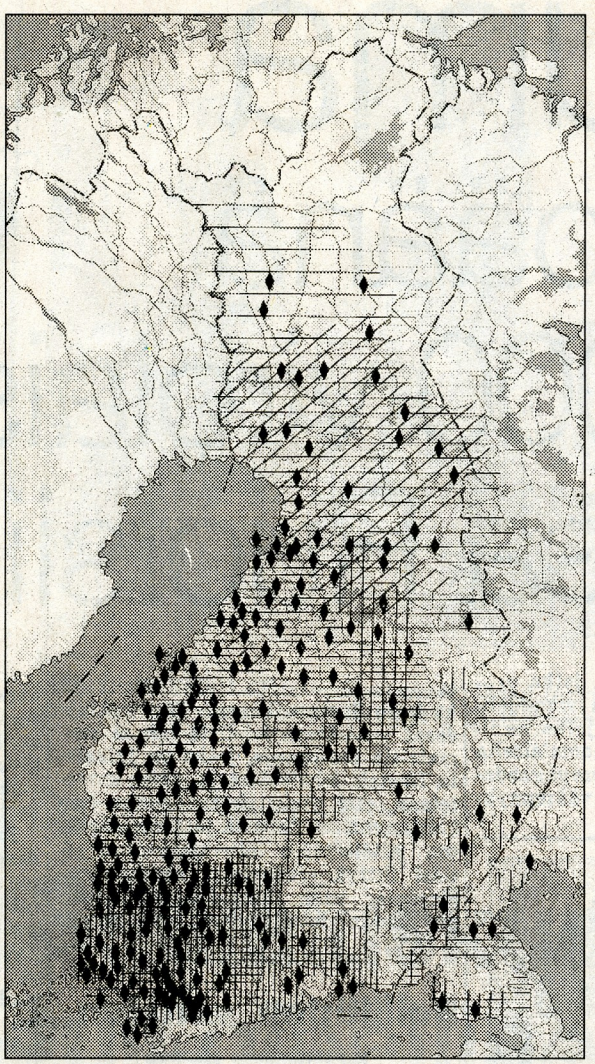

Kartta noitien kiinniottamisesta

1. Noidan nimi

trulli

noita

pääsiäis-ämmä

2. Trulli navetassa tarinoita

trulli muuttuu tadikoksi

punainen hame, ikäinen leipä

piirtyy enemmän tai vähemmän selkeänä esille
melan laatimasta Suomen perinneatlaksesta.
sto, mutta samalla osa professori Sarmelan
ltuureista, joiden tilalle tulee globaali
järjestelmineen.

kylä tuotti, minkä se kulutti. Oman kylän ihmiset aina ruokittiin.

— Kyläkulttuurihan tuhoutui lopulta sosiaalisiin eroihin, jotka huipentuivat kapinaan 1918. Eivät pohjois- ja itäsuomalaiset ymmärtäneet mitään koko kapinasta.

Kyläyhteisöjen Suomi tarvitsi noitansa

Juuri länsi-Suomessa kerrottiin myös karmeita tarinoita noidista, sillä kyläyhteisölle paholaisen edustaja oli vihollinen, jota Sarmelan mukaan tiukat järjestelmät aina tarvitsevat.

tuja, joita talonpoikaistuvissa kerrottiin, Sarmela kuvailee.

Mutta tarinoista kehittyi täyttä totta. Kymmeniä naisia tapettiin, koska tarvittiin syntipukkeja ja uhkakuvia, joita pikkupapit, järjestelmän vartijat levittivät.

— Ei niitä naapurikateus synnyttänyt vaan järjestelmä. Samahan koski Venäjän kulakkeja, joita ei voinut olla olemassa kommunistisessa järjestelmässä. Inkerissä piti taloista kaataa kaikki omenapuut osoittaakseen, ettei ollut kulakki. Noidaksi syytetty ihminen delegitimoitiin. Hän oli hyvän kyläkulttuurin äärimmäinen vastakohta. Minä olen aivan varma, ettei kukaan tosissaan uskonut noituuteen, sen paremmin kuin sosialismissa kansanvihollisiin, mutta ne kuuluivat järjestelmään.

— Yhteisökulttuuri korosti hyvää naapuruutta, hyvää ulkoista, normatiivista käytöstä. Kyläyhteisö oli keskitetty järjestelmä, joka tarvitsee vihollisensa. Noitatarinathan olivan aluksi pelkkiä hupijuttuja, lasten sa-

valtavan työn tulos on Suomen perinneatlas.

Tarinat, jotka lännen kyläyhteisöissä tuottivat ruumiita, olivat Savossa lähinnä huvittavia. Tarinat siis levisivät, mutta niiden merkitys ihmisille muuttui. Savokarjalaisista tarinoista puuttui läntisen agraariyhteiskunnan kristillis-moralistinen tuomitsevuus.

— Satakuntalainen noitatarina kertoo piiasta, joka yllätti noidan navetasta. Piika pisti oven lukkoon, ja kun noita sen huomasi, hän rupesi anelemaan ulospääsyä luvaten piialle punaisen puseron ja ikuisen leivän. Kun piika ahneuksissaan viimein avasi oven, työnsi noita keritsimet piian vatsaan. Hän sai punaisen puseron ja ikuisen leivän.

Sarmelan mukaan kirkko on kokonaan unohdettu noitavainojen syitä etsittäessä. Lähinnä on puhuttu naapurikateudesta, mutta jos se riittäisi syyksi, vainoja olisi pitänyt olla Savossakin. Vaan eipä ollut.

Idässä uskontokin oli erilaista

Idän kaski-Suomessa uskontokin oli erilaista, mystisempää. Körttiläisyys kuului agraariseen Suomeen, hurmosliikkeet kaskiviljelyalueille. Sarmelan mukaan ihmiset itse muokkasivat uskontonsakin vastaamaan omia tarpeitaan. Lännessä talollisyhteiskunta rakensi järjestelmän ja ideologian, johon eurooppalainen organisaatio- ja kehitysyhteiskunta istui hyvin.

— Weberiläinen teoria on väärässä. Ei protestanttinen uskonto luonut kasvupohjaa kapitalismille. Ei filosofia mitään aiheuta, se on aina jäljessä, Sarmela sanoo.

Säästäväisyyden, ahkeruuden ja työn kunnioittaminen kasvoivat talonpojan omista elämänkokemuksista ja siitä kyläyhteisön järjestelmästä, joka oli sopeutunut omaan ympäristöönsä. Jokilaaksoissa kaskeaminen ei ollut edes mahdollista. Ihmisten oli jäätävä paikoilleen viljelemään maata. Itäisen Suomen kivisillä rinteillä kaskiviljely taas on ainoa todella ekologinen viljelymuoto.

— Kaskettu on aina siellä, missä se on ollut helpointa. Itä-Suomen peltojen tekeminen ei olisi koskaan kannattanut.

Kartasto opettaa

Se kulttuuri, jota kartasto kuvaa, on jo hyvin pitkälle kadonnut. Sarmelan mukaan ihmisistä on tullut paikattomia olentoja, jotka ovat sopeutuneet globaaliin maailmanjärjestykseen.

— Kartasto opettaa ainakin sen, että sopeutuminen uuteen kulttuuriin heijastuu aina kaikkialle. Kaikki rakennetaan uudelleen. Helposti kuvitellaan, että on olemassa perinteitä, jotka eivät katkea, että kun liitymme EU:iin, Suomi jää elämään sydämiimme, mutta se on romantiikkaa. Suomi putoaa kylä- ja kuntatasolle, sanoo Matti Sarmela, jolle EU on vain yksi hegemonioista, joita tulee ja menee.

Hän näkee historiasta, miten erilaiset rakenteet ovat tuhoutuneet ja uusia on tullut tilalle. Entisestä kylä- tai kaskikulttuurista ei ole enää mitään jäljellä. Kuitenkin me pidämme itsestäänselvänä joitain rakenteita.

– Aina syntyy uusia ekosysteemejä. Suomalainen kulttuuri tuhoutuu, kun siirrymme mannereurooppalaiseen kulttuuriin. Ihmisestä tulee paikaton. Minua kummastuttaa tämä into. Että EU olisi pelastus, että se sallisi kaikki variaatiot. Mutta näin on aina luotu utopioita.

Sellaisiin Matti Sarmela ei usko. Hän on itse läntisen Suomen kasvatti, Porista lähtenyt satakuntalainen.

Ilta-Sanomat 28.1.1995

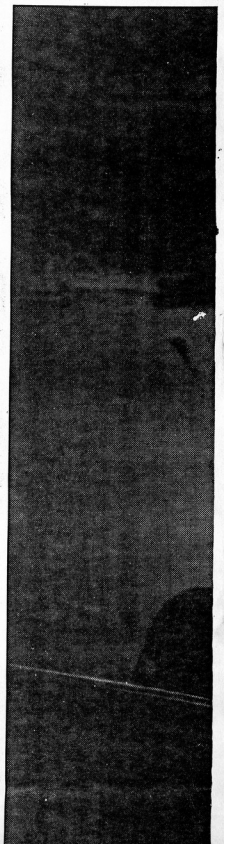

Professori Matti Sarmela näkee tulevaisuuden synkkänä.

Tieto-Finlandian voittanut professori Matti Sarmela pitää tulevaisuuttamme synkkänä:

Euroimperiumi syö Suomen!

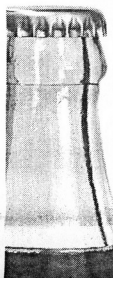

Coca-Cola on Amerikka pienoiskoossa.

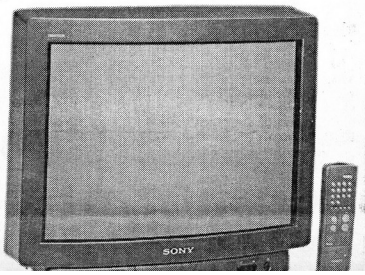

Jari Keränen

Suomella ja suomalaisuudella ei enää ole juuri mitään arvoa. Ne ovat menneiden aikojen käsitteitä!
Aika kovia väitteitä, varsinkin kun sanoja on juuri palkittu Suomen arvostetuimmalla tietokirjallisuuspalkinnolla, sadantuhannen markan arvoisella Tieto-Finlandialla.
Eikö Suomella pitäisi mennä hyvin, vastahan me liityimme suureen ja mahtavaan EU:hun?
Professori Matti Sarmela uskoo vakaasti, että

markan arvoisella Tieto-Finlandialla.
Eikö Suomella pitäisi mennä hyvin, vastahan me liityimme suureen ja mahtavaan EU:hun?
Professori Matti Sarmela uskoo vakaasti, että
Eurooppa maailmanlaajuinen teknokulttuuri nielevät pienen maamme hyvinkin nopeasti.
Eikä Sarmela lupaa pitkää ikää edes euroimperiumille!

Televisio tuhoaa tehokkaasti paikalliskulttuurit ja tekee meistä kansainvälisen teknokulttuurin jäseniä.

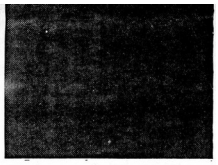

Sarmela on huolissaan Suomesta ja näkee kulttuurimme tulevaisuuden toivottomana.

— Perinteisellä suomalaisuudella ei ole nykyisessä teknokulttuurissa elämisen mahdollisuuksia. Suomalainen kulttuuri on ollut aina ollut tavallisten ihmisten paikalliskulttuuria. Eliitin valta on taas aina perustunut matkimiseen.

— Ilman entisaikojen elinvoimaista paikalliskulttuuria meillä ei olisi enää edes suomen kieltä. Eliittihän on muuttanut kieltään tarpeen mukaan, puhunut ruotsia tai venäjää, Sarmela miettii.

Sarmelan mielestä tietty kansankulttuurin tausta on vielä Suomessakin olemassa, mutta sen merkitys vähenee koko ajan.

— Tulevaisuudessa suomalaisuudesta on turha puhua, kun nuorten pitää sopeutua Brysselistä johdettuun maailmaan.

— Paikalliskulttuurien suomalaisuus elää vielä vanhoissa ihmisissä, mutta nuorille se ei enää merkitse mitään.

Nuorten todellisuus rakentuu kansainvälisen nuorisokulttuurin ehdoilla. Televisiolla, radiolla ja elokuvilla on nuorille suurempi merkitys kuin esimerkiksi suomalaisella kansanrunoudella tai edes kirjallisuudella.

Nuorison idolit haetaan ulkomailta ja/tai ulkomaisia tähtiä jäljittelevistä kotimaisista sankareista.

"Näen tulevaisuuden toivottomana"

Sarmelan mukaan kaikkialle levinnyt ja leviävä jatkuvan kasvun ja kehitysuskon yhdistelmä tuhoaa paikalliskulttuurit koko maailmasta.

— Kehitysusko tuhoaa myös suomalaisuuden, Sarmela ennustaa.

Sarmelan visiot tuovat hakematta mieleen **Pentti Linkolan**. Molemmat ovat jo hyvän matkan elämää nähneitä, paljon lukeneita ja vastahangassa valassaolevien kanssa.

— Me molemmat taidamme nähdä tulevaisuuden aika toivottomana, Sarmela myöntää.

— Suurin ero meidän välillämme on, että minä suhtaudun melko optimistisesti ympäristön tilaan. Tuhottu luonto palautuu paljon helpommin ennalleen kuin hävitetty kulttuuri.

Sarmelan mielestä luonto on säilynyt huomattavasti monimuotoisempana kuin kulttuuri.

— Ympäristön ehdoilla toimeen tulevia paikalliskulttureja ei enää ole olemassa. Kaikkialla kaikuu samanlaisten koneiden meteli ja melske.

Kun Sarmelan sanojen vakuudeksi viereisellä tontilla työskentelevät rakennusmiehet poraavat kalliota sellaisella metelillä, että vähään aikaan puhumisesta tai ainakaan kuulemisesta ei tule mitään.

— Joskus viereisellä tontilla työskennellään sellaisella innolla, että koko työpöytä tärisee.

Sarmela mukaan ihmiset olisivat onnellisempia paikalliskulttuurissa kuin teknoyhteiskunnassa. Itse hän pyrkii ainakin jollain lailla rajaamaan turhaa kulttuurista hälinää. Sarmelalla ei esimerkiksi ole ollut televisiota kymmeneen vuoteen.

— En katso televisiota. En edes tiedä mitä ohjelmia sieltä tulee ja keitä siellä esiintyy.

Joidenkin mielestä Euroopan yhdentyminen mahdollistaa uuden paikallisuuden. Päätöksentekoa on esimerkiksi tarkoitus siirtää kuntatasolle. Sarmela ei usko, että EU:n johdolla syntyisi aitoa paikalliskulttuuria.

— Kysymys on suuresta huijauksesta. Paikallistasolla ei voida päättää muuta kuin mitä keskuksessa on jo päätetty.

"Nyt kumarretaan Brysseliä"

Sarmelan mukaan teknosysteemi luo lainomaisesti yhdenmukaisen kulttuurin, joka irrottautuu paikallisesta perustastaan.

— Yliopisto on siitä hyvä esimerkki. Nykyisin yliopistot muodostavat maailmanlaajuisen järjestelmän, jonka ei tarvitse sopeutua mihinkään paikalliseen.

— Sopeutuminen jää yksittäisen ihmisen tehtäväksi, Sarmela sanoo ja nauraa ilkikurisesti.

Kansainvälinen samanlaisuus on itseasiassa se arvo, jolle koko eliitin asema rakentuu. Siitä hyvänä esimerkkinä on tällä hetkellä kaikkialle tunkeutunut eurohöpötys.

Tekemiset tai tekemättä jättämiset perustellaan Brysselin tahdolla. Välillä tuntuu siltä, että kotimaiset päättäjät eivät kykene itsenäiseen päätöksentekoon enää ollenkaan.

— Brysselistä kuultu puheenvuoro on nykyään aina ensimmäisellä sijalla. Suomalaisten sanomisia ei tietenkään pidetä yhtä tärkeinä ja kiinnostavina.

Sarmelan mukaan eurokiihkoilussa on melkoisesti samanlaisia piirteitä kuin menneiden vuosien idänihailussa.

— Ennen kumarrettiin Moskovaan ja nyt Brysseliin.

— Tulevaisuuden voittajia ovat ne, jotka ehtivät ensimmäisenä juoksemaan Brysseliin, sillä teknosysteemeissä koneistojen juoksupojat palkitaan aina.

"Voiko tällainen systeemi jatkua?"

Paikalliskulttuurin oli pakko elää sopusoinnussa ympäristönsä kanssa. Teknosysteemien luonteeseen taas kuulu loputtoman kasvun ideologia. Yhdenkään teollisuusjohtajan mieleen ei ole vielä ksokaan tullut sellaista ajatusta, että nyt toiminta olisi tarpeeksi tehokasta.

Jämsänkoskelta kotoisin oleva Sarmela kertoo, että hänen nuoruudessaan paperitehdas työllisti kaikki, jotka tulivat töitä kysymään.

— Pari vuotta sitten paikkakunnalle rakennettiin maailman suurin paperikone, joka viikossa pystyy tekemään niin paljon paperia, että sillä paperimäärällä voisi peittää koko Suomen.

— Koneen vieressä työskentelee enää vain neljä työntekijää. Kaiken kaikkiaan koko tuotantoketjuun tarvitaan vähän yli sata työntekijää.

— Voiko tällainen systeemi jatkua?

Sarmelan mielestä teollinen kulttuuri on täydellistynyt jo lähelle sitä pistettä, jonka jälkeen se romahtaa.

— Kaikki luottavat, että Kiinan muuttuminen puolikapitalistiseksi yhteiskunnaksi pelastaa kasvuun perustuvan ihmiskunnan, mutta itse en siihen usko.

Sarmelan mukaan Brysse-

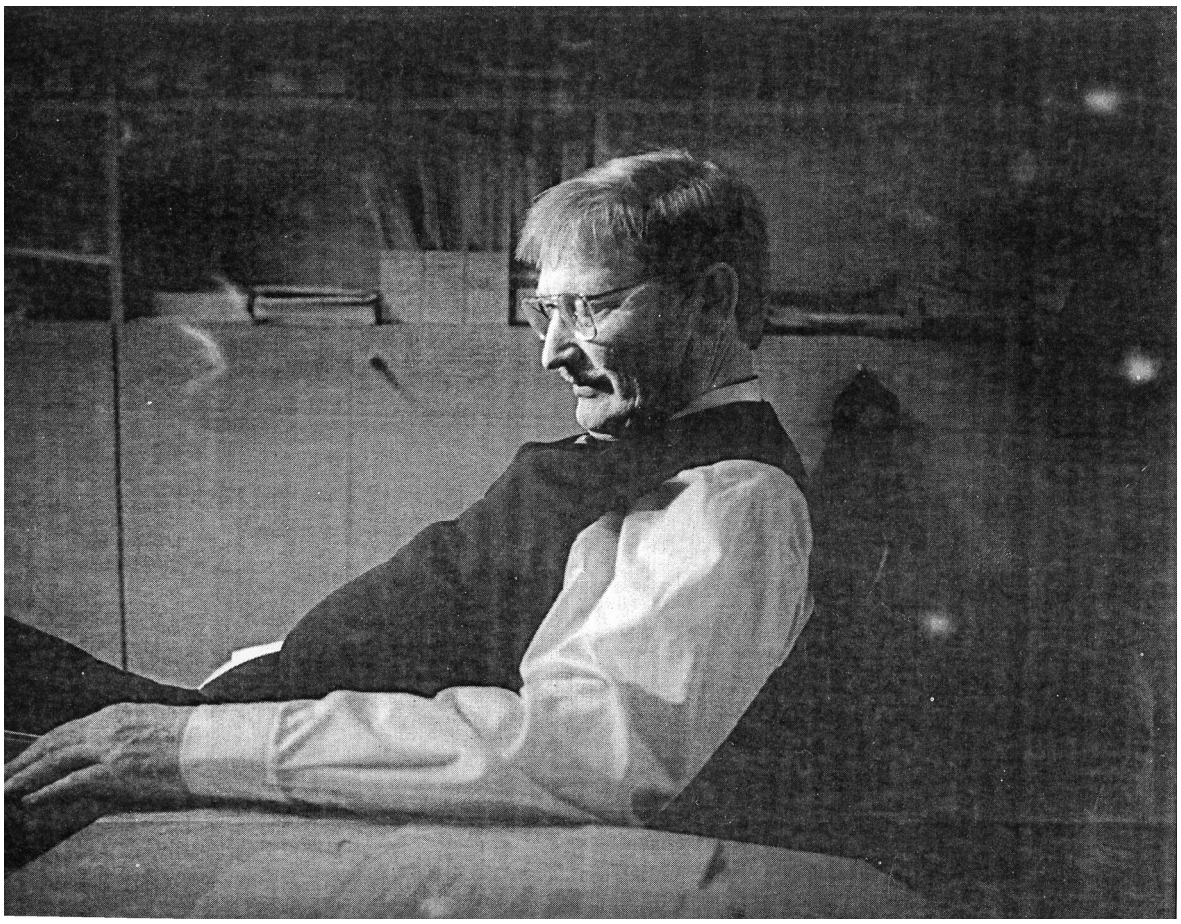

lin johtama euroimperiumikin romahtaa aikanaan, sillä niin ovat tehneet kaikki muutkin ihmisen rakentamat järjestelmät.

— Kommunistinen imperiumi kesti 70 vuotta. Tämä kestää ehkä 20 vuotta.

— Nyt kannattaisi miettiä sitä, miten me voisimme suojautua teknoyhteiskunnan romahtamiselta.

Kun haastattelun jälkeen kävelen Helsingin yliopiston kulttuuriantropologian laitokselta IS:n toimituskeen, päätän laskea kaikki kansainvälisestä kulutuskulttuurista kertovat merkit.

Lasken ensin kauppojen nimiä. Runsaan kilometrin matkalta löytyy 28 sellaista kauppaa tai kahvilaa, joiden nimi on peräisin englannista.

Matkalla tajuan, että ovathan vaatteetkin tai ainakin muoti peräisin ulkomailta. Kansainvälisen muodin merkkejä en kuitenkaan viitsi laskea, sillä silloin minun pitäisi laskea lähes kaikki vastaantulevat ihmiset.

Erään pikkupojan pipossa lukee Chicago Bulls. Rohkaisen mieleni ja kysyn, mitä se tarkoittaa? Tuskin kysymyksessä on ainakaan chicagolainen teurastamo?

— Se on jenkkiläinen lätkäjengi, vastaa poika ja katsoo minua ihmetellen.

Poika oli väärässä. Tietäväinen tuttava kertoi minulle myöhemmin, että Chicago Bulls on itseasiassa koripallojoukkue.

Ehkä suomalaisuudella on sittenkin toivoa?

McDonaldsin hampurilaiset maistuvat samanlaisilta kaikkialla.

Puolentoista kilon verran tiukkaa tietoa

Tämän vuoden Tieto-Finlandia-palkinnon voittanut **Matti Sarmelan** teos *Suomen perinneatlas* (SKS) on upea kirja. Jo pelkkä puolentoista kilon paino viittaa siihen,e ttä ihan heppoisesta kirjasta ei tällä kertaa ole kysymys.

Teoksessa Sarmela kuvaa 99 kartan avulla suomalais-karjalaisen kulttuurialueen erityispiirteitä eräkaudelta aina talonpoikaisyhteiskunnan aikaan. Omat karttansa ovat saaneet muun muassa karhuriitit, erilaiset kosinta ja häämenot, nuorison yöskentelytavat ja yläyhteisön noidat. Kartat perustuvat pääosin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkistosta kerättyyn aineistoon.

Karttojen lisäksi *Suomen perinneatlaksessa* on tekstiosa, jossa kartoissa kuvattuja ilmiöitä käsitellään melko laajasti.

Sarmala teki *Perinneatlasta* pitkään ja perusteellisesti. Kirjan kirjoittamiseen kului kaiken kaikkiaan aikaa 30 vuotta.

— Ihan koko aikaa en kyllä kirjaa kirjoittanut, mutta viimeiset viisi vuotta keskityin pelkästään siihen.

— Kartat olivat valmiina jo vuonna 1970, Sarmela kertoo.

Vuonna 1989 Sarmela julkaisi *Rakennemuutos tulevaisuuteen* -kirjan, jossa hän pohtii teknokulttuurin vaikutuksia ja tulevaisuutta.

— Itseasiassa *Rakennemuutos tulevaisuuteen* (WSOY) on jatkoa *Perinneatlakselle*. Julkaisin kirjat kuitenkin väärässä järjestyksessä, kun *Perinneatlaksen* tekemiseen meni niin paljon aikaa.

Aamulehti

Kansankulttuurin peruskartta

Aamulehti

Maailman laajin kulttuurikartasto, Suomen perinneatlas sai Tieto-Finlandian

Professori **Matti Sarmelan** teos *Suomen perinneatlas* palkitaan tämänvuotisella Tieto-Finlandialla. Teosta luonnehditaan henkisen kansankulttuurimme näkemykselliseksi peruskartoitukseksi.

Tieto-Finlandia on samansuuruinen kuin kirjallisuuden Finlandia-palkinto eli 100 000 markkaa. Tämänkin tunnustuksen jakaa Suomen Kirjasäätiö ansiokkaalle kotimaiselle tietokirjalle, joka esittelee uutta tutkimusta tai ottaa ajankohtaisesti kantaa. Palkinto annettiin seitsemännen kerran.

Matti Sarmela s.1937 toimii kulttuuriantropologian professorina. Paljolti hänen ansiostaan on antropologian tutkimus vakiintunut Helsingin yliopistoon. Sarmelan tutkimusaloihin kuuluu Suomen ohella mm. Thaimaa, kulttuurit ympäristösysteemeinä sekä kulttuurin rakennemuutokset.

Helsingin yliopiston kulttuuriantropologian professorina Sarmela on ollut vuodesta 1988.

Palkintolautakunta pitää Suomen perinneatlasta haastavan ajankohtaisena. Se nojaa menneeseen, mutta katsoo tulevaisuuteen.

Perinneatlas sisältää 99 neliväristä karttaa vanhasta suomalaisesta kulttuurista. Teos kuvaa suomalaisten ja karjalaisten kulttuuria eräkaudelta talonpoikaisyhteiskunnan aikaan.

Kirjan näkökulma on perinneekologinen.

Atlas mm. kertoo millainen oli eräkauden ihmisen käsitys turvallisesta maailmanjärjestyksestä tai miten savolainen kaskiviljelijä hallitsi henkisesti ympäristöään.

Lautakunnassa työskentelivät puheenjohtajana professori Antti Taskinen ja jäseninä dosentti Jukka Salo ja myyntipäällikkö Barbro Slotte.

Sari Gustafsson - Lehtikuva

Näin on. *Matti Sarmela iloitsi Tieto-Finlandiasta.*

Sopeutumista tulevaisuuteen

– Henkinen perinne on vahvistanut oman aikansa ekologista järjestystä, selittänyt elämisen ehtoja ja lujittanut uskoa tulevaisuuteen. Kulttuuri on sopeutumista alati muuttuvaan ympäristöön, tulevaisuuteen.

Näin kiteyttääSarmela itse.

Hän palauttaa mieliin perinnekartan syntyhistoriaa. Ajatus Suomen kansankulttuurin kartoittamisesta on yhtä vanha kuin itsenäinen Suomi. Toivo Vuorelan toimittama esineellistä kulttuuria koskeva osa ilmestyi jo vuonna 1976.

Nyt on sitten henkistä perintöä koskevan osan aika. Teoksen takakannessa ei sanota turhaan, että Suomen perinneatlas on laajin ja aihepiiriltään monipuolisin kansankulttuurin kartasto.

– Se on totta, vakuutti Sarmela.

– Tällainen kartasto voidaan tehdä vain Suomessa, jossa on maailman suurimmat perinnekokoelmat. Perinteen keruu jatkuu myös tänä päivänä, nyt ovat kohteena mm. työttömät.

Tutkija on vakuuttunut siitä, että ihmistä, jolla ei ole omaa kulttuuriaan, ei ole olemassakaan. Sama koskee myös kansakuntia.

– Ellei kansalla ole omaa etnistä identiteettiään ja tietoisuutta erikoislaatuisuudestaan, ei sekään erotu kansojen joukosta, maailmankulttuurista, hän tiivistää.

Matti Sarmelaa tapaamassa

KOMMENTTI

Onneksi olkoon, **Matti Sarmela**. Olet ansainnut palkintosi.

Onnittelen, vaikka oletkin aiheuttanut minulle epätoivon ja tuskan hetkiä. Sain nimittäin käsiini kirjasi *Suomen perinneatlas* aivan tuoreeltaan viime syyskuussa.

Tarkoitus oli kirjoittaa siitä Aamulehteen. Selailin ja luin kirjaa muutaman päivän. Onneksi tulin nopeasti järkiini. Käsissäni oli niin massiivinen paketti suomalaista kulttuuriperinnettä, että oksat pois. Jutun saatikka arvostelun kirjoittaminen vaikutti mahdottomalta.

Päätin hoitaa asian toisin. Muistatko kun soitin sinulle Helsinkiin ja ehdotin haastattelutuokiota. Olit epäilevä, aivan kuin olisin yrittänyt myydä Sinulle käytettyä itäautoa. Yhteinen aika kuitenkin löytyi.

❑❑❑

Kollegat varoittelivat minua ennen haastattelua. Et varmaan itsekään ole välttynyt kuulemasta huhupuheita, joissa Sinua on väitetty vaikkapa kylähulluksi. Huhuista viis.

Haastattelu sujui sinänsä mukavasti. Puhuit paljon, minä kirjoitin muistiin. Valitettavasti asia oli koko ajan väärä.

Minä yritin johdatella puhetta suomalaiseen perinteeseen ja kolme vuosikymmentä kestäneeseen tutkimustyöhösi. Sinä puhuit silloin lähestyvästä EU-kansanäänestyksestä.

Olit – ja olet varmaan vieläkin – leppymätön EU:n vastustaja. EU-ratkaisusta olit sitä mieltä, että kyse on Suomen tuhosta.

❑❑❑

Väitit myös, että esimerkiksi Helsingin Sanomissa kirjoiteta Sinusta riviäkään mielipiteittesi vuoksi. Samaa varmaan olet luullut myös Aamulehdestä, koska riviäkään ei haastattelusta huolimatta ilmestynyt.

Vakuutan Sinulle, että näin asia ei ole. En vain keksinyt soveliasta sanottavaa. Sanat "ainutlaatuinen" ja "upea" tulivat ainoina mieleen. Kahdella sanalla ei juttua tehdä.

Kiitos myös palkitsijoille. Nyt voin lukea Sarmelan kirjan ilman paineita. Tähän saakka se on muistuttanut tekemättömästä työstä olohuoneeni pöydällä.

Siinä se, muuten, tekee tuttaviin ja sukulaisiin arvokkaan vaikutelman.

MIKKO HUSA

Harri Hautala – Aamulehti

Kainuun Sanomat 25.1.1995

Tieto-Finlandialla palkittu Suomen perinneatlas on...

Kirja, jonka painoarvo ja merkitys koko ajan vain lujasti lisääntyvät

Vaikka työhönsä tympääntynyt tekijä uhkasi heittää sen valmiina Suomenlahteen

"Tulevaisuuden kulttuurissa ihmisellä tuskin on todellista syntymäpaikkaa, kotipaikkaa tai hautausmaata, oman suvun pyhää puuta".

"Ihmisen elämänkokemukset tuottaa kansainvälinen palveluteknologia ja maailmanlaajuinen elämysteollisuus. Hän elää mediaympäristössä, televerkostoissa, taivaskanavien tiedotusriiteissä".

"Paikalliset kertomukset ovat muuttuneet maailmankertomuksiksi, joiden heeroksia ovat suursuorittajat, TV-samaanit, ihmisjumalat".

*****

Otteet ovat viime viikolla 100 000 markan Tieto-Finlandialla palkitusta kirjasta Suomen perinneatlas, sen alkuluvusta, jossa käydään läpi suomalaisia kulttuurikausia ja tarkastellaan lopuksi suomalaista tulevaisuutta otsikolla Postlokaalinen tulevaisuus.

Jo muuan Paasikivi sanoi aikoinaan, että tulevaisuutta ei voi ymmärtää, ellei ymmärrä menneisyyttä.

Sanat ovat osoittautuneet monta kertaa pitäviksi ja nyt ne osoittaa todeksi myös Perinneatlaksen tekijä, professori **Matti Sarmela**. (Hän on muuten myös sellainen mies, joka viimeiseen saakka vastusti EU: hun liittymistä - yleisesti tunnetuin järkevin perustein.)

*****

Perinneatlaksessa Sarmelan suomalaiseen menneisyyteen pohjaavat tulevaisuuden visiot ovat kautta linjan realistisia, vaikkapa siinäkin kun hän sanoo, että kulttuuri ei enää ole yhdessä elämistä vaan ihmisen hallintaa.

Hänen hallitut visionsa myös enteilevät muutosta paikallisuudesta keskitettyihin ideologisiin järjestelmiin ja valtiokulttuurin jälkeiseen olotilaan.

Tämä kaikkihan on jo likellä suomalaista arkipäivää.

*****

Suomen perinneatlas on vuosikymmenien uuttera työ, jonka moninaisuuden Sarmela näyttää hallitsevan suvereenisti.

Palkitsemistilaisuudessa Sarmela totesi olleensa niin kypsynyt tämän työn kanssa, että oli valmis heittämään koko roskan - sen valmistuttua - Suomenlahteen.

Hyvä, ettei heittänyt, sillä kirja on aivan ainutlaatuinen aarreaitta suomalaiseen kulttuurimenneisyyteen. Sen painoarvoa punnittaessa tulee mieleen Kalevala.

*****

Suomessa on maailman suurin kansanrunousarkisto, sillä kansankulttuurin tutkimus ja tallennus aloitettiin täällä jo 1800-luvun alussa. Tätä aineistoa on Sarmela käyttänyt suuruttomasti hyväkseen pystyäkseen kokomaan perinneatlaksen.

Kirjan kohteena on kuvata ja tuoda esiin suomalaisten ja karjalaisten kulttuuria ja kulttuuritapoja eräkaudelta aina talonpoikaisyhteiskunnan aikaan saakka.

Niinpä monet erilaiset yksityiskohdat avautuvat sellaisten yleisotsikoiden alta kuin Elämä ja kuolema, Naimisiin meno, Vuotuisjuhlat, Kylän nuoret.

Lisäksi tarkastellaan omissa luvuissaan Samaaneja, tietäjiä ja noitia, Ympäristökertomuksia ja Vanhamittaisia runoja.

*****

Teosta ja niiden lukuja täydentävät perinnekartat.

Kirjassa on 99 neliväristä karttaa, joiden kohteena on vanha suomalainen kulttuuri.

Kartoista käy selville missä päin maata mitäkin riittejä oli tapana harjoittaa. Kartoin käydään läpi mm. karhuriitit, eläinuhrit, seidat, vainajat, maailman synty, Sampo-eepos ja monia muita yksityiskohtia.

*****

Suomen perinneatlas on teos, joka paljossa helpottaa jo olevien, mutta myös tulevien tutkijoiden työtä. Vaan tämän lisäksi se tarjoaa mukavassa muodossa tietoa menneisyydestä kiinnostuneelle.

Kirjahyllyssä sen paikka on Kalevalan ja Kustaa Vilkunan Vuotuisen ajantiedon välissä.

Erinomainen teos.

Eero Marttinen

Matti Sarmela: Suomen perinneatlas; Suomen kansankulttuurin kartasto 2; 250 sivua ja 99 perinnekarttaa; SKS 1994.

Professori Matti Sarmelan palkittu teos Suomen perinneatlas on suomalaisen kansankulttuurin synteesi.

Sarmelan teos palkittiin viime viikolla arvovaltaisen kutsuvierasyleisön läsnäollessa.

Kainuun Sanomat 20.1.1995

Tieto-Finlandian 1995 sai Matti Sarmelan Suomen perinneatlas

Professori **Matti Sarmelan** teos Suomen perinneatlas palkitaan tämänvuotisella Tieto-Finlandialla. Teosta luonnehditaan henkisen kansankulttuurimme näkemykselliseksi peruskartoitukseksi. Se näyttää ja kertoo, millä voimin ja mitä mielessä Suomi ja suomalaiset kulkevat kohti Europpaa, sanotaan palkinnon myöntämisperusteissa.

Tieto-Finlandia on samansuuruinen kuin kirjallisuuden Finlandia-palkinto eli 100 000 markkaa. Tämänkin tunnustuksen jakaa Suomen Kirjasäätiö ansiokkaalle kotimaiselle tietokirjalle, joka esittelee uutta tutkimusta tai ottaa ajankohtaisesti kantaa. Palkinto annettiin nyt seitsemännen kerran.

Matti Sarmela s.1937 toimii kulttuuriantropologian professorina. Paljolti hänen ansiostaan on antropologian tutkimus vakiintunut Helsingin yliopistoon. Sarmelan tutkimusaloihin kuuluu Suomen ohella mm. Thaimaa, kulttuurit ympäristösysteemeinä sekä kulttuurin rakennemuutokset.

Helsingin yliopiston kulttuuriantropologian professorina Sarmela on ollut vuodesta 1988. Hän on Suomen antropologisen seuran perustajajäsen, lisäksi hänellä on monia alaansa liittyviä luottamustoimia. Sarmela on julkaissut uransa aikana liki 200 artikkelia.

Haastavan ajankohtainen

Palkintolautakunta pitää Suomen perinneatlasta haastavan ajankohtaisena. Se nojaa menneeseen, mutta katsoo tulevaisuuteen. Perinneatlas sisältää 99 neliväristä karttaa vanhasta suomalaisesta kulttuurista. Teos kuvaa suomalaisten ja karjalaisten kulttuuria eräkaudelta talonpoikaisyhteiskunnan aikaan.

Kirjan näkökulma on perinne-ekologinen. Eri aikakausien kulttuureita tarkastellaan kokonaisuuksina, joiden aineelliset ja henkiset rakenteet muotoutuivat aikansa paikallisessa ympäristössä.

Atlas mm. kertoo millainen oli eräkauden ihmisen käsitys turvallisesta maailmanjärjestyksestä tai miten savolainen kaskiviljelijä hallitsi henkisesti ympäristöään.

Karhuriiteistä tulen loitsuihin

Sarmela on onnistunut loistavasti kuvatessaan maamme kulttuuriekologisia piirteitä ja sitä kuinka Suomesta on tullut Suomi, kiittää palkintolautakunta. Kirjan kartat ja laaja itsenäisesti toimiva tekstiosuus selvittävät kuinka eränkävijöiden maailmasta siirryttiin kaskenpolttajien kulttuuriin ja siitä edelleen 1800-luvun talonpoikaisyhteiskuntaan.

Karttojen ja tekstien kattama alue on laaja karhuriiteistä ja tulen loitsuista aarretarinoihin ja yöstelytapoihin.

Teos näyttää mihin esi-isämme uskoivat ja mitä pelkäsivät. Se valottaa sitä mitä he pitivät arvossa ja oikeana, miten juhlivat ja milloin.

Se myös näyttää, että itä -ja länsisuomalaiset ajattelevat ja tuntevat monessa kohdin eri tavoin. Suomi ei ole yhden totuuden maa, sanoo palkintolautakunta.

Tieto-Finlandian saaja valittiin palkintolautakunnan asettaman kuuden ehdokkaan keskuudesta.

Lautakunnassa työskentelivät puheenjohtajana professori Antti Taskinen ja jäseninä dosentti Jukka Salo ja myyntipäällikkö Barbro Slotte.

Professori Matti Sarmela sai torstaina Tieto-Finlandian teoksestaan Suomen perinneatlas.

Ilkka 24.1.1995

Tieto-Finlandian saanut Matti Sarmela:

30 vuodessa Suomi tuhosi va

Professori **Matti Sarmelan** puhelin soi perjantaina usein. Sarmela on torstaina vastaanottanut Tieto-Finladian. Soittajat esittävät onnittelunsa ja haastattelupyynnön tai kutsuvat puhujaksi tilaisuuteensa.

''En käy enää saarnamatkoilla'', Sarmela yrittää väistää kutsun mutta joutuu lopulta ehdottamaan, että soittaja palaisi asiaan myöhemmin. Ilta-Sanomien toimittajalle hän sanoo päättäneensä, ettei koskaan edes osta tämän lehteä, mutta taivuttelun jälkeen hän myöntyy haastatteluun.

Sarmela on kulttuuriantropologian professori Helsingin yliopistossa. Tieto-Finlandian hän sai tuhdista Suomen perinneatlaksesta, joka on 30 vuotta askarruttanut hänen ajatuksiaan ''kuin läksyt, jotka ovat lukematta'', hän kuvailee.

Perinneatlas kertoo kartoin ja tekstein siitä suomalaisten aineellisesta ja henkisestä elämästä, joka oli kehittynyt vuosisatojen kuluessa ja jonka perusta kesti toiseen maailmansotaan asti.

''30 vuodessa Suomi tuhosi vanhan kulttuurinsa'', Sarmela luonnehtii nykytilannetta.

Siihen saakka ihmiset olivat olleet oman yhteisönsä jäseniä, oli tuo yhteisö ollut sitten länsisuomalainen kylä tai itäsuomalaiseen tapaan suku.

Ihmiset olivat sopeutuneet omaan paikalliskulttuuriinsa. Myös vieraiden ilmiöiden, esineiden ja sanojen piti sopeutua siihen. Mitään uutuutta he eivät olleet hyväksyneet käyttöönsä sellaisenaan, vaan kaikki oli pitänyt ensi muokata omaan kulttuuriin sopivaksi. Niin yhteisöt olivat saaneet omat tarinansa ja äkeensä, jotka oli alunperin kuitenkin keksitty muualla. Paikalliskulttuurit olivat kukoistaneet.

Nyt tilanne on Sarmelan mukaan täysin toinen. Paikalliskulttuurit ovat väistyneet, ja kulttuurit ovat kaikkialla käyneet samanlaisiksi. Nyt me sopeudumme omassakin maassamme vieraisiin kulttuureihin, eivät ne meihin. ''Meidät sopeutetaan Brysselissä'', hän sanoo.

Kysymättäkin on selvää, mitä mieltä Sarmela on EU:sta. Mutta EU:n kohtalo kiinnostaa häntä. ''Minä odotan, että se tuhoutuu nopeammin kuin reaalisosialistinen järjestelmä, mutta voihan olla, että tämä on ikuinen kulttuuri, tämä maailmankulttuuri'', hän sanoo.

Sarmela, 57, on syntynyt Hollolassa, käynyt koulunsa Jämsässä ja Porissa. ''En ole mistään kotoisin. Olen eurokansalainen'', hän kuvailee itseään.

Eliitillä ei suomalaista kulttuuria

Kun Sarmela puhuu suomalaisesta kulttuurista, hän ei ajattele oopperaa, ei kuvataidetta, ei teatteria.

''Ne kuuluvat siihen eliittikulttuuriin, joka ei koskaan ole muuta ollutkaan kuin kansainvälistä'', hän sanoo.

Suomen eliittiluokalla ei hänen mukaansa ole koskaan ollut suomalaista kulttuuria. ''Jos täällä ei olisi ollut omaperäisiä hämäläisiä tai pohjalaisia, ei meillä olisi suomen kieltäkään'', hän sanoo.

Perinneatlaksen näkökulma on perinne-ekologinen, ja EU:nkin merkitystä tulisi Sarmelan mielestä tarkastella ennen kaikkea ekologisista lähtökohtista.

EU:ssa uskotaan yhä jatkuvaan kasvuun ja lisääntyvään kulutukseen. Sarmela kysyy, miten kauan kasvun ideologiaan voidaan uskoa, koska jo nyt niin luonto kuin ihmisistä suuri osa voivat pahoin.

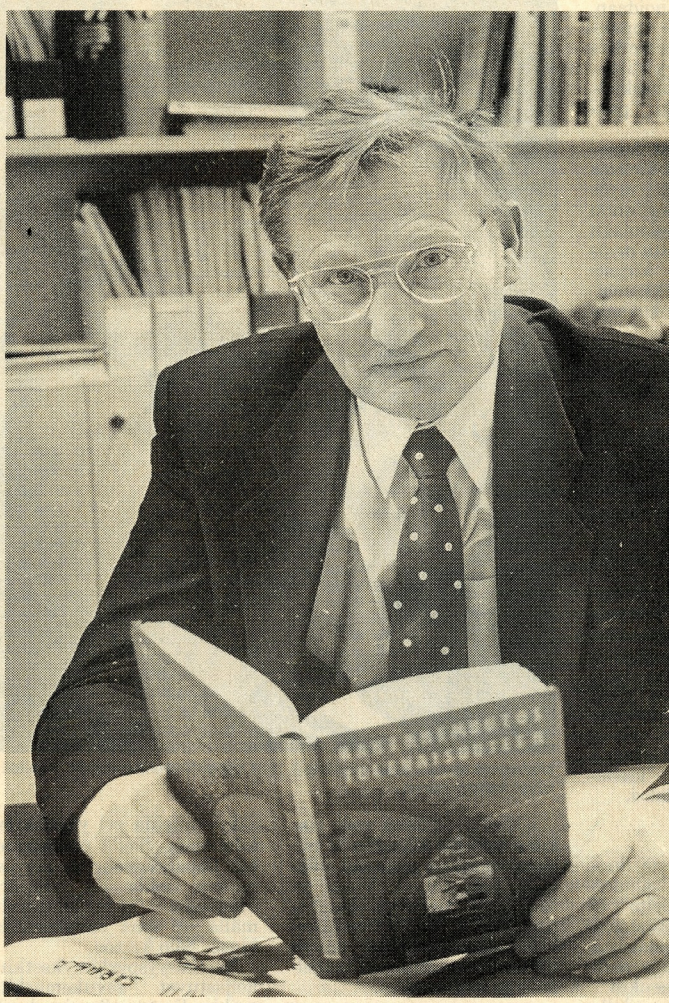

Professori Matti Sarmelan kirjalliseen tuotantoon kuuluu muutakin kuin Suor ta hän sai 100 000 markan suuruisen Tieto-Finlandian.

Kova länsi ja pehmeä itä

Sarmelan perinneatlaksessa kuvaama Suomi jakautui kahteen tai kolmeenkin alueeseen, kun mukaan on otettu myös itärajan taakse ulottuva karjalainen kulttuuri.

Itäsuomalaisille suku oli tärkein lillä ta kunnall Suvun heriitei Länn

Tiistai 24. tamikuuta 1995 – N:o 22 ILKKA

armela:

mi tuhosi vanhan kulttuurinsa

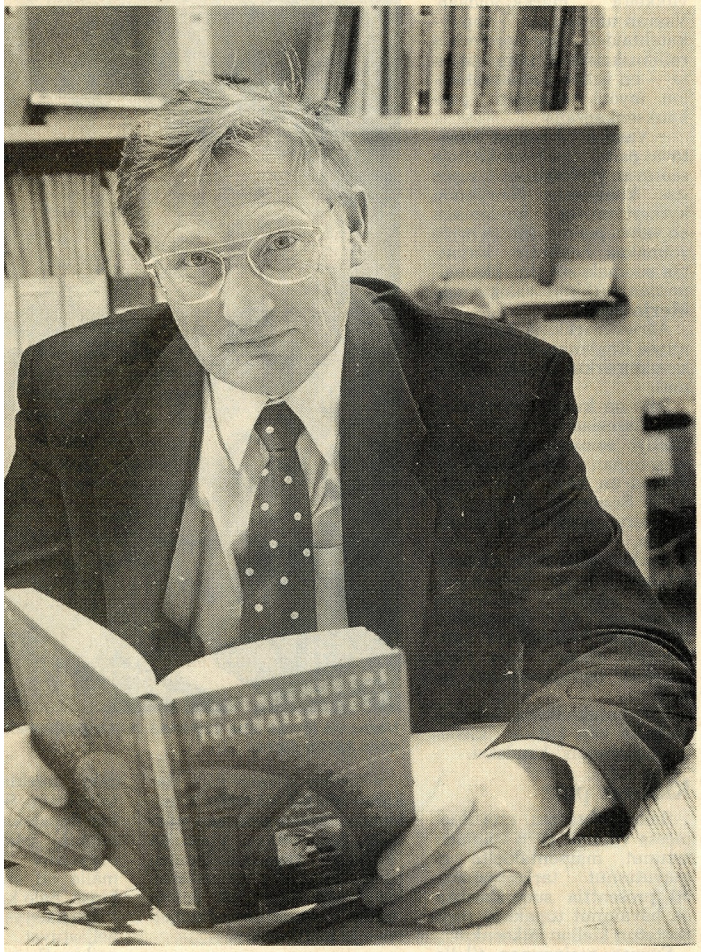

i Sarmelan kirjalliseen tuotantoon kuuluu muutakin kuin Suomen perinneatlas, jos-
000 markan suuruisen Tieto-Finlandian.

a

erinneatlakses-
uomi jakautui kahteen tai kolmeenkin alueeseen, kun mukaan on otettu myös itärajan taakse ulottuva karjalainen kulttuuri.

Itäsuomalaisille suku oli tärkein yhteisö. ''Sukujen välillä tapahtui kaikki yhteiskunnallinen vuorovaikutus. Suvun naiset huolehtivat perheriiteistä.''

Lännessä suvun tilalla oli kylä. ''Naapurit olivat tärkeämpiä kuin suku'', Sarmela vertailee.

Kylän merkitys korostui erityisesti Etelä-Pohjanmaalla, joka on ''agraarisen kulttuurin mallialue koko Euroopassa'', Sarmela sanoo. ''Kylä oli kaiken keskus, toimi yhdessä.''

Esimerkiksi karjalaisissa häissä morsian erotettiin omasta suvusta toiseen sukuun. Pohjanmaalla koko kylä yhdessä valmisti häitä ja osallistui hääjuhlaan.

Yhdessä pohjalainen kylä teki peltotyötkin. Isojako sittemmin muutti käytännön.

Sarmelan mukaan kuvaavaa on, että oltermannilaitos levisi vain Pohjanmaalle. Kylänvanhimman piti huolehtia siitä, että kyläkuri säilyi ja kyläläiset elivät kristillisesti ja moraalisesti.

Etelä-Pohjanmaa kaikkein ankarin

Kyläkurilla oli hintansa, jonka poikkeavat joutuivat maksamaan esimerkiksi noitavainoina.

''Pohjanmaalla on tietyllä tavalla ollut kaikkein ankarin kulttuuri'', Sarmela sanoo.

Etelä-Pohjanmaalla innostuttiin kilpailemaankin tosissaan. ''Kökissäkin piti treuhtoa, että sai mainetta ja nimeä'', Sarmela sanoo. Samasta syystä piti rakentaa komeita kaksifooninkisia.

Etelä-Pohjanmaalla perustettiin ensimmäiset maamiesseurat ja sai alkunsa nuorisoseuraliike, ''kaikki tällainen, josta myöhemmin kehittyi valtio-organisaatio ja keskitetty kulttuuri'', Sarmela muistuttaa.

Mutta toisaalta Etelä-Pohjanmaalta puuttuivat kartanot, ja pohjalaiset talonpojat olivat tasa-arvoisia keskenään.

Länsi-Suomi oli kovan leivän aluetta, Itä-Suomi pehmeän. Itäinen kulttuuri on muutenkin vaikuttanut läntistä inhimillisemmältä. Varsinkin karjalainen kulttuuri ''on ollut lasten kasvatuksesta lähtien pehmeämpi'', Sarmela vertailee. Karjalassa kaikki huolehtivat toisistaan ja sinuttelivat toisiaan.

Kumpi on parempi, pehmeä itäsuomalainen vai kova länsisuomalainen kulttuuri?

''Kyllä meillä kohta suuri osa ihmisistä putoaa systeemistä pois'', Sarmela vastaa.

Hän onkin julkisuudessa puolustanut elämäntapaintiaaneja. ''He osoittivat, että ihmiset voivat vielä mennä metsään omistamatta mitään. Minusta se oli aikamoinen protesti elämäntapaamme vastaan'', hän sanoo.

Naapurista huolehdittiin

Kirjailija Orvokki Aution romaaneista näkyy, miten vielä sotienkin jälkeen pohjalainen saattoi ahdistua miettiessään, mitähän naapuri hänestä ajattelee.

Sarmela kuitenkin muistuttaa, että parempi se, että ihmisestä huolehditaan kuin se, ettei välitetä, mitä seinän takana tapahtuu.

Entisajan kyläyhteisöä ei ole enää missään, ei Etelä-Pohjanmaallakaan. ''Ihmisiä muuttaa kyliin, mutta heillä ei ole enää keskenään mitään tekemistä. Ihmiset asuvat luonnossa, ja yhteisöllisyys on hävinnyt.''

Pohjalaisille hän lupaa sentään pienen mahdollisuuden selvitä EU:stakin huolimatta. ''Voi olla, että pohjalaiset selviävät kuten ovat aina selvinneet näistä rakennemuutoksista.''

AINO MÄKI-MANTILA

Turun Sanomat 20.1.1995

Perjantaina 20. tammikuuta 1995 Turun Sanomat

Tieto-Finlandia antropologille

TS-STT

Professori Matti Sarmelan teos *Suomen perinneatlas* palkitaan tämänvuotisella Tieto-Finlandialla. Teosta luonnehditaan henkisen kansankulttuurimme näkemykselliseksi peruskartoitukseksi. Se näyttää ja kertoo, millä voimin ja mitä mielessä Suomi ja suomalaiset kulkevat kohti Eurooppaa, sanotaan palkinnon myöntämisperusteissa.

Tieto-Finlandia on samansuuruinen kuin kirjallisuuden Finlandia-palkinto eli 100 000 markkaa. Tämänkin tunnustuksen jakaa Suomen Kirjasäätiö ansiokkaalle kotimaiselle tietokirjalle, joka esittelee uutta tutkimusta tai ottaa ajankohtaisesti kantaa. Palkinto annettiin nyt seitsemännen kerran.

Matti Sarmela (s.1937) toimii kulttuuriantropologian professorina. Paljolti hänen ansiostaan on antropologian tutkimus vakiintunut Helsingin yliopistoon. Sarmelan tutkimusaloihin kuuluu Suomen ohella mm. Thaimaa, kulttuurit ympäristösysteemeinä sekä kulttuurin rakennemuutokset.

Helsingin yliopiston kulttuuriantropologian professorina Sarmela on ollut vuodesta 1988. Hän on Suomen antropologisen seuran perustajajäsen, lisäksi hänellä on monia alaansa liittyviä luottamustoimia. Sarmela on julkaissut uransa aikana liki 200 artikkelia.

Haastavan ajankohtainen

Palkintolautakunta pitää Suomen perinneatlasta haastavan ajankohtaisena. Se nojaa menneeseen, mutta katsoo tulevaisuuteen. Perinneatlas sisältää 99 neliväristä karttaa vanhasta suomalaisesta kulttuurista. Teos kuvaa suomalaisten ja karjalaisten kulttuuria eräkaudelta talonpoikaisyhteiskunnan aikaan.

Kirjan näkökulma on perinne-ekologinen. Eri aikakausien kulttuureita tarkastellaan kokonaisuuksina, joiden aineelliset ja henkiset rakenteet muotoutuivat aikansa paikallisessa ympäristössä.

Atlas mm. kertoo millainen oli eräkauden ihmisen käsitys turvallisesta maailmanjärjestyksestä tai miten savolainen kaskiviljelijä hallitsi henkisesti ympäristöään.

Sarmela on onnistunut loistavasti kuvatessaan maamme kulttuuriekologisia piirteitä ja sitä kuinka Suomesta on tullut Suomi, kiittää palkintolautakunta. Kirjan kartat ja laaja itsenäisesti toimiva tekstiosuus selvittävät kuinka eränkävijöiden maailmasta siirryttiin kaskenpolttajien kulttuuriin ja siitä edelleen 1800-luvun talonpoikaisyhteiskuntaan.

Karhuriiteistä tulen loitsuihin

Karttojen ja tekstien kattama alue on laaja karhuriiteistä ja tulen loitsuista aarretarinoihin ja yöstelytapoihin.

Teos näyttää mihin esisämme uskoivat ja mitä pelkäsivät. Se valottaa sitä mitä he pitivät arvossa ja oikeana, miten juhlivat ja milloin.

Se myös näyttää, että itä -ja länsisuomalaiset ajattelevat ja tuntevat monessa kohdin eri tavoin. Suomi ei ole yhden totuuden maa, sanoo palkintolautakunta.

Tieto-Finlandian saaja valittiin palkintolautakunnan asettaman kuuden ehdokkaan keskuudesta.

Lautakunnassa työskentelivät puheenjohtajana professori Antti Taskinen ja jäseninä dosentti Jukka Salo ja myyntipäällikkö Barbro Slotte.

Lehtikuva/Sari Gustafsson

Tieto-Finlandialla palkittu professori Matti Sarmela on suomalaisen antropologian keskeisiä vaikuttajia. Palkintoa hän pitää merkittävänä tunnustuksena arkielämän ja tavallisten kansojen kulttuurin tutkimusta kohtaan.

Helsingin Sanomat 20.1.1995

KULTTUURI

Suomalaisuus päihitti vieraat kulttuurit

Matti Sarmelan kolmenkymmenen vuoden uurastus palkittiin Tieto-Finlandialla

JYRKI ALKIO
Helsingin Sanomat

Tieto-Finlandia-palkinnon jakanut raati piti suomalaisuuden juuria tonkivaa *Suomen perinneatlasta* viime vuoden kiinnostavimpana tietokirjana. Perinneatlas päihitti ajankohtaisuudessaan muun muassa muinaisen Egyptin ja Japanin kulttuurin esittelyt.

"Palkintolautakunta palkitsee mielihyvin juuri tänä vuonna juuri tämän teoksen", professori **Antti Tanskanen** sanoi perustellessaan Tieto-Finlandian voittajan valintaa. 100 000 markalla palkittu teos, **Matti Sarmelan** *Suomen Perinneatlas*, "näyttää ja kertoo, millä voimin ja mitä mielessä Suomi ja suomalaiset kulkevat kohti Eurooppaa".

Puheenjohtaja Antti Tanskasen mukaan palkintolautakunta valitsi *Suomen perinneatlaksen* voittajaksi, koska se on poikkeuksellinen teos, jonka kaltaisia ei julkaista edes joka kymmenes vuosi.

Perinneatlaksen kaltaisia teoksia ei ehkä julkaista edes joka 50. vuosi. Ajatus Suomen kansankulttuurin kartoittamisesta on yhtä vanha kuin itsenäinen Suomi. Atlaksen perustana oleva kansatieteellinen kartoitus aloitettiin 1937. Matti Sarmelalta kirjan tekeminen vei 30 vuotta.

Vuosien varrella kirja on myös muuttunut. "Jos kirja olisi julkaistu seitsemänkymmentäluvulla, jolloin sen kartat olivat valmiina, siitä olisi ehkä tullut vähemmän mielenkiintoinen kirja kuin nyt", **Outi Lehtipuro** kirjoitti kirjan arviossaan (HS 26. 12. 94).

Myöskään raatia kirjan pitkä syntyhistoria ei häirinnyt. Lautakunnan mielestä Sarmelan teos "nojaa menneeseen, mutta katsoo tulevaisuuteen".

Henkisen kulttuurin kartasto

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran SKS:n julkaisema *Suomen perinneatlas* on muhkea tietopaketti. Sivuja siinä on 388, painoa yli 1,5 kiloa ja hintaa vajaat 400 markkaa.

Uskomuksia ja tapakulttuuria tallentava perinneatlas on jatkoa 20 vuotta sitten ilmestynelle *Suomen kansankulttuurin kartasto 1* -teokselle. Kartaston jatko-osa jäi kesken, kun Matti Sarmela siirtyi yliopistolle toisen oppiaineen eli kulttuuriantropolgian opettajaksi. Pääosan teoksensa artikkeleista Sarmela onkin kirjoittanut sivuharrastuksenaan.

Toivo Vuorelan tekemä kartaston ykkösosa esitteli aikoinaan kartoin aineellisen kulttuurin ja tekniikan levinneisyyttä. Kirjassa kuvattiin muun muassa tuohivirsujen tai eri äes- ja aittatyyppien levinnäisyysalueet.

Sarmela puolestaan käy läpi suomalaisten ja karjalaisten kulttuurin henkisen puolen eräkaudelta talonpoikaisyhteiskunnan aikaan. *Suomen perinneatlaksen* 99 neliväkirtassa on kuvattu mm. erilaisten maan ja taivaan syntytarinoiden levinnäisyysalueet ja haltiariitit. Häätyypeistä kirjassa on eritelty kruunuhäiden, lauluhäiden ja itkuhäiden levinnäisyysalueet.

Palkintolautakunnan mielestä Sarmelan teos on henkisen kansankulttuurimme näkemyksellinen peruskartoitus.

Sarmela on onnistunut kuvaamaan maamme kulttuuriekologisia piirteitä ja sitä kuinka Suomesta on tullut Suomi, raati kiittää. "Kirjan kartat ja laaja, myös itsenäisesti toimiva tekstiosuus näyttävät, kuinka eränkävijöiden maailmasta siirryttiin kaskenpolttajien kulttuuriin ja siitä edelleen 1800-luvun talonpoikaisyhteiskuntaan."

"Teos näyttää mihin esi-isämme uskoivat ja mitä pelkäsivät. Se valottaa sitä, mitä he pitivät arvossa ja oikeana, miten juhlivat ja milloin", lautakunta perustelee.

HANNES HEIKURA

"Suomi ei ole yhden totuuden maa"

"Se näyttää, että itä- ja länsisuomalaiset ajattelevat ja tuntevat monessa kohdin eri tavoin. Suomi ei ole yhden totuuden maa", palkintolautakunta tulkitsee Sarmelan viestiä.

Suomen Kirjasäätiön jakaman Tieto-Finlandia-palkinnon raatiin kuuluivat Antti Tanskasen lisäksi jäseninä Akateemisen kirjakaupan myyntipäällikkö **Barbro Slotte** sekä dosentti **Jukka Salo**. *Suomen perinneatlaksen* kanssa palkinnosta kilpailivat **Kari Enqvistin** ja **Jukka Maalammen** *Tyhjästä syntynyt*, **Olavi K. Fältin**, **Kai Niemisen**, **Anna Tuovisen** ja **Ilmari Vesterisen** *Japanin kulttuuri*, **Rostislav Holthoerin** *Muinaisen Egyptin kulttuuri*, **Ilkka Niiniluodon** *Järki, arvot ja välineet* sekä **Jorma Palon** *Suomalainen lääkärikirja*.

jaksi, koska se on poikkeuksellinen teos, jonka kaltaisia ei julkaista edes joka kymmenes vuosi.

Perinneatlaksen kaltaisia teoksia ei ehkä julkaista edes joka 50. vuosi. Ajatus Suomen kansankulttuurin kartoittamisesta on yhtä vanha kuin itsenäinen Suomi. Atlaksen perustana oleva kansatieteellinen kartoitus aloitettiin 1937. Matti Sarmelalta kirjan tekeminen vei 30 vuotta.

Vuosien varrella kirja on myös *men kansankulttuurin kartasto 1* -teokselle. Kartaston jatko-osa jäi kesken, kun Matti Sarmela siirtyi yliopistolle toisen oppiaineen eli kulttuuriantropolgian opettajaksi. Pääosan teoksensa artikkeleista Sarmela onkin kirjoittanut sivuharrastuksenaan.

Toivo Vuorelan tekemä kartaston ykkösosa esitteli aikoinaan kartoin aineellisen kulttuurin ja tekniikan levinneisyyttä. Kirjassa kuvattiin muun muassa tuohivir-

pan myyntipäällikkö **Barbro Slotte** sekä dosentti **Jukka Salo**. *Suomen perinneatlaksen* kanssa palkinnosta kilpailivat **Kari Enqvistin** ja **Jukka Maalammen** *Tyhjästä syntynyt*, **Olavi K. Fältin**, **Kai Niemisen**, **Anna Tuovisen** ja **Ilmari Vesterisen** *Japanin kulttuuri*, **Rostislav Holthoerin** *Muinaisen Egyptin kulttuuri*, **Ilkka Niiniluodon** *Järki, arvot ja välineet* sekä **Jorma Palon** *Suomalainen lääkärikirja*.

"Tämä työ on seurannut minua kuin lukemattomat läksyt aikoinaan koulussa"

JYRKI ALKIO
Helsingin Sanomat

Suomen perinneatlaksen tekeminen on ollut **Matti Sarmelalle**, 57, rakas ja raskas urakka, jonka valmistuminen vei lopulta 30 vuotta. "Tämä työ on seurannut minua aina eri laitoksille, vähän niin kuin lukemattomat läksyt aikoinaan koulussa", Sarmela sanoo.

"Monta kertaa uhkasin heittää kirjan Suomenlahteen, jos sen joskus saan valmiiksi."

Kun kirja tuli painosta, Sarmelan oli aika toteuttaa uhkaus. Hän meni kirjan kanssa alkusyksystä Särkän saarelle ja aikoi haudata sen mereen. Rannalla hän kuitenkin kuuli radio-ohjelman, jossa SKS:n kansanrunousarkiston johtaja **Pekka Laaksonen** kehUI Kirjan erinomaisuutta.

Kovan ja pehmeän leivän Suomi

Laaksosen puhe pysäytti kulttuuriantropologian professorin — "länsisuomalainen ja nuuka kulttuuriperintö tuli vastaan", Sarmela itse selittää peräänytymistään.

"Mitä sitä nyt lähteä turhaan saastuttamaan luontoa", hän puolustelee tekoaan.

Suomen perinneatlaksessa Sarmela jakaa vuosisadan vaihteen suomalaisen kulttuurin kahteen, tai oikeastaan kolmeen ryhmään. Lännessä elettiin kilpailuun perustuvassa talonpoikaiskulttuurissa, idässä taas vapaammassa kaskikulttuurissa. Kolmas kulttuuripiiri sijoittuu Suomen rajojen itäpuoliseen Karjalaan, josta löytyi vielä erätalouden piirteitä. Länttä Sarmela kuvaa kovan ja itää pehmeän leivän Suomeksi.

Antropologina Sarmela ei halua asettaa toista kulttuuria toista paremmaksi, mutta rivien välistä professori tuntuu suhtautuvan sympatialla monille idästä löytämilleen piirteille.

Monissa muissa kirjoituksissaan hän tuntuu haikaavaan menneeseen onnen aikaan. "Ei kaskikulttuurikaan silti ollut mikään menneisyyden utopia", hän vakuuttaa. "Minä vain arvostelen sokeaa kehitysuskoa, jossa kaikkea vallankumousta edeltänyttä pidetään jotenkin pahana ja huonona."

Toisaalta hän palkintopuheessaan korosti sitä, kuinka kulttuuri on sopeutumista alati muuttuvaan ympäristöön, tulevaisuuteen.

Matti Sarmela sai Tieto-Finlandia-palkinnon Länsi- ja Itä-Suomen kulttuurierojen tutkimuksestaan. Itse hän sanoo olevansa "kolmannen polven virkamies, joka ei ole kotoisin mistään". Oikealla palkinnon jakaneen Suomen Kirjasäätiön varapuheenjohtaja Jaakko Numminen.

Kantaaottava professori

Finlandia-palkinto on komea kiitos pitkälle uurastukselle. "Olo on kuin kilpahevosella kovan grand prix -kilvan jälkeen", hän sanoo.

Perinneatlaksen teon rinnalla Sarmela on toki ehtinyt paljon muutakin. Hän on poikkeuksellisen moneen osallistuva ja näkemyksensä esille tuova professori; hän on puolustanut niin Iriadamant-elämäntapaintiaaneja kuin Murhijärven vienankarjalaiskyliäkin.

Sarmela on juuri saanut valmiiksi Iriadamant-yhteisöstä 50-sivuisen tutkielman. Siinä hän luonnehtii yhteisön saamaa kohtelua jonkinlaiseksi nykyajan noitavainoksi. "Nykyajan media- tai mielikuvakertomus on kuin menneen ajan kertomukset noidista. Iriadamant-intiaaneja kidutettiin niin kauan, että tarina muuttui todeksi."

Sarmela on Suomen antropologisen seuran perustajajäsen ja on toiminut Helsingin yliopiston kulttuuriantropologian professorina vuodesta 1988.

Hänen tutkimusaloihinsa kuuluvat Suomen ohella Thaimaa, kulttuurit ympäristösysteemeinä sekä kulttuurin rakennemuutokset. Kirjoituksissaan hän on voimakkasti asettunut puolustamaan *paikalliskulttuureja* kaiken hyvän alleen jyräävää *teknokulttuurin* ylivaltaa vastaan.

Perinneatlaksen tekstissä muualta tuttua aetelmaa ei heti löydä. Syynä on Sarmelan mukaan se, että suomalainen kulttuuri oli vielä 1950-luvulle asti puhtaasti kyläkulttuuria — atlas taas piirtää lähinnä vuosisadanvaihteen Suomen kulttuurikuvaa. "Todellinen rakennemuutos on tullut vasta sen jälkeen."

Tulevaisuusarvio valmis ennen mennyttä

Sarmela sai tulkintansa nykyisyydestä ja tulevaisuudesta valmiiksi ennen menneisyyden analyysia, koska perinneatlaksen valmistuminen lykkääntyi ja lykkääntyi. *Rakennemuutos tulevaisuuteen* -kirjassaan (WSOY 1989) Sarmela esittää siirtymän paikalliskulttuurista eli lokaalisesta ensin postlokaaliseen ja lopulta mannermaiseen kulttuuriin.

Tulevaisuuden Suomesta puhuttaessa ei Sarmelan mielestä pidäkään kysyä, säilyykö ero Itä- ja Länsi-Suomen välillä. "Tämän päivän Suomi on siirtymässä kokonaan uuteen kulttuuriin. Siksi pitää kysyä, säilyykö Suomesta mannermaisen kulttuuriin siirtymisen jälkeen enää mitään."